

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ερμηνεία και Ερμηνευτική της Καινής Διαθήκης

Ενότητα 1: Οι προϋποθέσεις της ερμηνευτικής τέχνης του Ωριγένη

Σωτήριος Δεσπότης

Θεολογική σχολή, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ.....	2
1. Η Αλεξάνδρεια το πρώτο ήμισυ του 3ου αι. μ.Χ.....	3
2. Η προσωπικότητα του Ωριγένη.....	7
3. Το Περί Αρχών.....	12
4. Παρατηρήσεις στο Υπόμνημα της Προς Ρωμαίους.....	19

ΟΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΤΟΥ ΩΡΙΓΕΝΗ

Αφιερώνεται στη μνήμη του πατρός Νεκταρίου (κατά κόσμον Βασιλείου) Κοντογιώργου
Διακόνου του κοιμηθέντος Πατριάρχη.¹

Είναι γνωστό ότι ο Ωριγένης συνιστά μια μορφή εξαιρετικά μοναδική στην Εκκλησιαστική Ιστορία, αφού υπήρξε μια προσωπικότητα μοναδικά γόνιμη, η οποία αγαπήθηκε και πολεμήθηκε όσο κανείς στα χρονικά της (Ιστορίας)². Προκειμένου να κατανοήσουμε ειδικότερα την ερμηνευτική του τέχνη και μέθοδο θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε α) το περιβάλλον στο οποίο γεννήθηκε και ανατράφηκε (κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, φιλοσοφικά ρεύματα), β) την ιδιοσυγκρασία του (η οποία επηρεάζεται από τις καταβολές και την αγωγή του) και γ) τις προκλήσεις που είχε ν' αντιμετωπίσει. Εν συνεχεία θα παρουσιάσουμε τους βασικούς άξονες τής βιβλικής του Ερμηνευτικής επί τη βάση του πρώιμου *Περί Αρχών* έργου του και τέλος θα εξετάσουμε πώς αυτοί (οι άξονες) εφαρμόζονται στην ερμηνεία τής *Προς Ρωμαίους*.

1. Η Αλεξάνδρεια το πρώτο ήμισυ του 3^{ου} αι. μ.Χ.

Ο Ωριγένης γεννήθηκε στην κοσμοπολίτικη Αλεξάνδρεια στις ακτές τής Μεσογείου κατά τη Μέση Αυτοκρατορική Εποχή (117-305 μ.Χ.) και ιδιαίτερος το πρώτο ήμισυ του 3^{ου} αι. μ.Χ. Αν και τον 2^ο αι. μ.Χ. η φιλοσοφία (και μάλιστα η στωική) δε νομιμοποιείται απλώς (μετά από το διωγμό που υπέστη επί Δομιτιανού), αλλά «καταλαμβάνει» και αυτό το θρόνο τής Ρώμης στο πρόσωπο ενός Γαλάτη αυτοκράτορα, του Μάρκου Αυρήλιου (161-249 μ.Χ.), εκπληρώνοντας το όνειρο του Πλάτωνα να βασιλεύσουν οι φιλόσοφοι και να φιλοσοφούν οι βασιλείς, τον 3^ο αι. και ιδίως το διάστημα 235-284 μ.Χ. ακολουθεί μία περίοδος *ερημίας της εθνικής λατινικής λογοτεχνίας*. Αυτή συνιστά επίπτωση μιας γενικής αβεβαιότητας που διακρίνει την περίοδο των στρατιωτικών αυτοκρατόρων, καθώς η επιβολή φόρων γίνεται ολοένα και πιο πιεστική, κάτι που σημαίνει αύξηση των χρεών, ενώ και οι εξωτερικοί εχθροί αναθαρρεύουν³. Η συγκεκριμένη πολιτική, οικονομική και κοινωνική κατάσταση είχε υπαρξιακές επιπτώσεις: Τα αυτοκρατορικά σχήματα που έχουν επιβληθεί δεσμευτικά στις προσωπικές επιλογές και απολυταρχικά στον χώρο της πολιτειακής λειτουργίας έχουν αναπτύξει, υπό τον τύπο τής εκ των πραγμάτων κανονικότητας ως σχέσης αιτίου – αιτιατού, νέες υπαρξιακές, υπό την ευρεία έννοια του όρου, κατευθύνσεις, ένα συγκεντρωτικό μοντέλο περί ερμηνείας του υπαρκτού εν γένει και κοινωνικής εξέλιξης ειδικότερα καθώς και περί των παραγόντων που έχουν την δύναμη να διαμορφώσουν το γίγνεσθαι. **Συνεπαγωγικά λοιπόν η αλήθεια και η προσωπική ευδαιμονία αναζητώνται ή δι' ενός συνεχούς αναγωγισμού στα έσχατα βάθη του ψυχικού κόσμου και της πνευματικότητας ή στις υπερθετικές σφαίρες του θείου «όντως όντος»⁴.**

¹ Ο πατ. Νεκτάριος μεγάλωσε στα Λεχαινά της Ηλείας δίπλα στο πατρικό σπίτι της μητέρας μου. Παρότι η οικογένειά του δεν διατηρούσε ιδιαίτερη σχέση με την Εκκλησία, ο ίδιος από μικρός έδειχνε σημεία που φανέρωναν την ιδιαίτερη κλήση του Θεού. Η αγάπη του για τον Ι. Χριστό και όχι στα λεγόμενα εκκλησιαστικά αξιώματα ήταν αυτή που τον οδήγησε στην Ιεροσύνη και μάλιστα στη διακονία του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας. Ο Θεός τον επέλεξε να διακονεί στις αιώνιες μονές. Ας είναι η μνήμη του αιώνια!

² Πρόσφατη πλούσια βιβλιογραφική ενημέρωση σχετικά με τον Ωριγένη βλ. Ilaria L.E. Ramelli, *Origen, Patristic Philosophy, and Christian Platonism. Re-Thinking the Christianisation of Hellenism, Vigiliae Christianae* 63:3 (2009) 217-263.

³ M. Albrecht, *Ιστορία της Ρωμαϊκής Λογοτεχνίας* (Μτφρ. Δ.Ζ. Νικίτας), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2002, 1474-5.

⁴ Χ. Τερέζης, *Κοσμολογικά Ζητήματα στη Νεοπλατωνική Φιλοσοφία και στην Ορθόδοξη Θεολογία*, [ΟΡΘ 50] Τόμος Γ' Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο 2009 121-185, 125. Προσθέτει μάλιστα τα εξής: *Η αυτοαναφορά τού υποκειμένου και ο όλο και διευρυνόμενος μεταφυσικός προσδιορισμός τού «είναι» έχουν αποτελέσει τους κυρίαρχους παράγοντες διαμόρφωσης των εδραίων εκείνων*

Υπ' αυτές τις συνθήκες με αφετηρία την Αλεξάνδρεια ως κυρίαρχο φιλοσοφικό ρεύμα καθιερώνεται ο **Νεοπλατωνισμός** ο οποίος μέσω του Πλωτίνου (204-269) «κατακτά» την Αιώνια Πόλη. Ενώ επαναφέρει στο προσκήνιο την περίφημη οντολογική θεωρία του Πλάτωνα περί των αρχετύπων «ιδεών», των μεταφυσικών δηλαδή προδιαγραφών του κόσμου της αισθητής εμπειρίας, ταυτόχρονα ενώνει σ' ένα ενιαίο σύστημα σκέψης **την φιλοσοφική διαλεκτική με τις θρησκευτικές ανατάσεις ή επίσης τις οντολογικές αρχές με τον κόσμο των θεών αποτελεί μια θεωρητική απόπειρα που δεν προσήκει στον αυθεντικό πλατωνισμό**⁵. Είναι αξιοσημείωτο ότι ιδρυτής αυτού του φιλοσοφικού ρεύματος το οποίο θέλει να διαφοροποιηθεί από τους δογματικούς επαγγελματικούς δασκάλους της σοφίας, τους σοφιστές και τους λαϊκούς ηθικολόγους του τύπου των Στωικών και των Κυνικών⁶, είναι ο Αμμώνιος, τέκνο φτωχής χριστιανικής οικογένειας που ονομάστηκε και Σακκάς (διότι εργαζόταν ως αχθοφόρος για να κερδίζει τα προς το ζην). Αυτός χωρίς να καταφέρει να εξαλείψει τις χριστιανικές του καταβολές απαρνήθηκε την πίστη του για χάρη της ελληνικής φιλοσοφίας. Δίδαξε περί το 200 μ.Χ. στην Αλεξάνδρεια εναρμονίζοντας τα δόγματα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη αλλά και αναγνωρίζοντας έναν Θεό δημιουργό. Απεβίωσε το 242 χωρίς ν' αφήσει κάποιο σύγγραμμα παρά μαθητές με ισχυρές προσωπικότητες, όπως ο Ωριγένης⁷ και ο Πλωτίνος, ο οποίος όπως ήδη σημειώθηκε τελικά δίδαξε και έδρασε στη Ρώμη.

Ένας δεύτερος παράγοντας στον οποίο οφείλουμε να συνεκτιμήσουμε για να αξιολογήσουμε την προσωπικότητα και το έργο του Ωριγένη είναι ότι όσον αφορά στην παράδοση της **χριστιανικής πίστης και θεολογίας** μέχρι και την εμφάνιση του χαλκέντερου ερμηνευτή, ένα περιεργό πέπλο σιωπής καλύπτει τη διάδοση και εδραίωση του Χριστιανισμού στη συγκεκριμένη πόλη, καθώς στην Κ.Δ. και μάλιστα στις *Πράξεις* δεν παρέχεται καμιά σχετική άμεση πληροφορία⁸. Επίσης δεν

κανονιστικών αρχών που κατευθύνουν και ρυθμίζουν συνολικά τον προσωπικό και κοινωνικό βίο. Απουσιάζει εκείνη η άμεση πολιτική πράξη εντός της οποίας η ατομική ανησυχία θα προσλάμβανε συλλογικά χαρακτηριστικά, δια των οποίων θα επανατροφοδοτείτο ως νοούσα και δρώσα, έστω σε περιορισμένη κλίμακα, οντότητα. Έτσι, από την μία πλευρά, το κυρίαρχο πολιτικό καθεστώς εξοβελίζει τις δημοκρατικές προσδοκίες και, από την άλλη, οι εσωτερικές σταθερές του υποκειμένου παραμένουν στην εξειδίκευση του εαυτού τους ή στην εκδίπλωση των δυνατοτήτων τους σ' ένα πλαίσιο προσωπικών, ή έστω ευάριθμων συλλογικών, ανησυχιών και αναστοχασμών. Το υποκείμενο πλέον δεν ευρίσκεται σε συντονισμό και παραλληλότητα με το πολιτικό σύστημα, με συνέπεια να διαμορφώνεται ένα, οξύτατο ενίοτε, αντιφατικό ιστορικό πεδίο. Η αναφορά του ανθρώπινου στοχασμού έχει στραφεί σε χώρους που εμφανίζονται να έχουν ελάχιστη σχέση με την ιστορική δράση ως ποιοτική, με θετικό ή αρνητικό πρόσημο, μετακίνηση από το πρότερον στο ύστερον. Οι πολιτικοί και οι κοινωνικοί όροι εντός των αυτοκρατορικών πολιτειακών σχημάτων έχουν κατά τέτοιο τρόπο διαφοροποιηθεί από την κλασική Ελλάδα, με αποτέλεσμα ο άνθρωπος να αναζητεί την υπαρξιακή λύτρωση στην εσωτερικότητά του και στην επικοινωνία του με το θείο. Με το Νεοπλατωνισμό η έννοια του δρώντος ιστορικού υποκειμένου αποτελεί, τουλάχιστον εμφανώς, ουσιαστικά κενό ήχο. Ο άνθρωπος καλείται να καταστεί πολίτης μιας υπερβατικής σφαίρας, από την οποία απουσιάζουν η αλλαγή και η εξέλιξη. Πρόκειται για μια περιοχή εντός της οποίας η προσωπική ατομικότητα πιστεύει ότι θα μεταποιήσει ριζικά τον τρόπο της ύπαρξής της και θα υπερβεί τις δεσμεύσεις του κόσμου της εμπειρίας και όθεν πρέπει να εξασφαλίσει το σύνολο των προϋποθέσεων για να την κατακτήσει.

⁵ Οπ. π.

⁶ Κ.Δ. Γεωργούλη, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Παπαδήμα 1994, 515.

⁷ Επιχειρήματα υπέρ του ότι ο μαθητής Ωριγένης του Αμμώνιου Σακκά ταυτίζεται με τον γνωστό εκκλησιαστικό άνδρα βλ. Alfons Fürst, *Der junge Origenes im Bildungsmilieu Alexandriens, Frühchristentum und Kultur*, Ferdinand R. Prostmeier (Hgg.), Freiburg-Basel-Wien: Herder 2007 249-278, εδώ 261.

⁸ Γίνεται λόγος για παρεπιδημούντες Ιουδαίους εκ της Αλεξανδρείας, Αιγύπτου και Κυρήνης και τον Απολλώ (Πρ. 2, 10-6, 9-18, 24-25), που χαρακτηρίζεται *άνηρ λόγιος και ζέων τῷ πνεύματι αλλά γνωρίζων μόνον το βάπτισμα Ιωάννου*. Ο Δ μάλιστα σημειώνει *ὅς ἦν κατηχημένος ἐν τῇ πατρίδι τὸν λόγον*. Σύμφωνα με τον Ευσέβιο (Ε.Ι. 2.16), πρώτος κήρυξε στην Αλεξάνδρεια και ίδρυσε την Εκκλησία ο Μάρκος. Σημειώτεον ότι ο ίδιος ο Ωριγένης δεν υπομνημάτισε το Κατά Μάρκον αλλά και δεν παραπέμπει σε αυτό. Επίδραση Αλεξανδρινή ίσως υπάρχει στην *Προς Εβραίους*, η οποία έχει συνδεθεί και με το όνομα του Απολλώ. Απόκρυφα κείμενα της χριστιανικής γραμματείας που συνδέονται με την Αλεξάνδρεια είναι τα

έχουμε μαρτυρία για τη δράση κάποιας μορφής και μάλιστα επισκόπου με το κύρος των αγίων Αντιοχείας Ιγνατίου (+113 μ.Χ.) ή Λουγδούνων Ειρηναίου (140-202 μ.Χ.). Αντιθέτως γνωρίζουμε ότι η Αλεξάνδρεια «κυφόρησε» διάσημους χριστιανούς Γνωστικούς, όπως ο Καρποκράτης (117-138), ο Βασιλείδης (120-145)⁹ και ο Ουαλεντίνος (α' ήμισυ του 2^{ου} αι. μ.Χ.). Επιπλέον οι Πάνταινος (+ 202) και Κλήμης (+ 211), όπως αργότερα και ο μετέπειτα επίσκοπος Αλεξανδρείας και συνόμιλος του Ωριγένη Ηρακλάς, έδειχναν ιδιαίτερη σπουδή στην ελληνική φιλοσοφία (Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία* [E.I.] 5.10.4) προκειμένου εκτός των άλλων να αποδείξουν ότι ο Χριστιανισμός δεν είναι παράνομη δεισιδαιμονία (*superstitio illicita*) που βασίζεται σε μια ψιλή πίστη, αλλά συνάδει με την αυθεντική φιλοσοφία¹⁰. Στην Αλεξάνδρεια επίσης πιθανότατα συγγράφηκε η *Επιστολή Βαρνάβα* (130), η οποία προδίδει επιρροές από την αλληγορική ερμηνεία της Π.Δ. που είχε καθιερωθεί στην ίδια πόλη κατεξοχήν από το Φίλωνα.

Στο σημείο αυτό είναι αξιοσημείωτο ότι ενώ κανένα βιβλίο της Κ.Δ. δε συνδέεται άμεσα με την Αλεξάνδρεια, απ' αυτήν τη χοάνη των λαών, φυλών, θρησκειών και γλωσσών με τους ανοιχτούς ορίζοντες (στη Μεσόγειο) προέρχονται πολλά και σημαντικά προϊόντα της ελληνιστικής ιουδαϊκής παραγωγής από τον 3^ο αι. π.Χ., αρκετά εκ των οποίων εντάχθηκαν στο ευρύτερο Κανόνα της Π.Δ. και παραμένουν μέχρι σήμερα ιδιαίτερος αγαπητά στη χριστιανική Σύναξη. Στην Αλεξάνδρεια (και μάλιστα στο νησί *Φάρος*) εκπονήθηκε η *Μετάφραση των Ο'*, στην οποία ξεχωρίζει η μοναδική σε έμπνευση απόδοση του ακοινώνητου Ονόματος *Ehje* με τον σημαντικό «ελληνικό» όρο *ὁ Ὦν* και του τετραγράμματος *Γιαχβέ* με το πολυσήμαντο *ὁ Κύριος* (Εξ. 3, 14). Συγγράφηκαν επίσης έργα εξαιρετικά ποικίλα όσον αφορά στο είδος-γένος: σοφιολογικά (όπως η *Σοφία Σολομώντος*¹¹), ιστοριογραφικά (όπως αυτά του Αλέξανδρου πολυῖστορα, Δημητρίου, Ευπόλεμου, Ιάσονα από την Κυρήνη επιτομή του οποίου αποτελεί το Β' Μακ.), επικά (Φίλων πρεσβύτερος, Θεόδοτος), δραματικά (Τραγωδία *Ιεζεκιήλ*) αλλά και αποκαλυπτικά (η χρησμολογική γραμματεία των *Σιβυλλών*)¹².

Η αλληγορική μέθοδος¹³ εφαρμόστηκε καταρχάς στην ερμηνεία του δημοφιλέστερου αναγνώσματος των ελληνορωμαϊκών χρόνων, του Ομήρου αλλά και των μύθων του Πλάτωνα, της

εξής: *Επιστολή Παύλου προς Αλεξανδρείες*, Κατ' Αιγυπτίους Ευαγγέλιο, Κήρυγμα Πέτρον και Πίστις Σοφία (230). Βλ. Π. Μπρασιώτης, *Ο Αλεξανδρινός Ιουδαϊσμός* ΘΗΕ 2 46-47. Β. Σταυρίδης, *Θεολογική Σχολή Αλεξανδρείας* ΘΗΕ 2, 78-79.

⁹ Σύμφωνα με τον Ειρηναίο (*Κατά Αίρέσεων* 1.24.3) ο Β. δίδασκε ότι ο Νους προήλθε από τον αγέννητο άναρχο Πατέρα, από αυτόν γεννήθηκε ο Λόγος, από τον Λόγο προήλθε η Φρόνηση, από τη Φρόνηση η Σοφία και η Δύναμη. Συγκροτείται έτσι μία Ογδοάδα (Κλήμης, *Στρωματείς* 4.162.1 Nag Hammadi *Η μαρτυρία της αλήθειας* ΝΗC IX,3), η οποία ίσως προϋπήρχε σε κάποιο ιουδαιογνωστικό κείμενο στην Αλεξάνδρεια, ίσως την *Επιστολή Ευγνώστου* (βλ. τη Διατριβή του Αμερικής Δημητρίου, *Ο υπερβατικός Θεός του Ευγνώστου*, Αθήναι 1977).

¹⁰ S. Benko, *Pagan Criticism during the first Two Centuries*, *ANRW* 2.23.2 1055-1118, Andreas Merkt, „Eine Religion von törichten Weibern und ungebildeten Handwerkern.“ Ideologie und Realität eines Klischees zum frühen Christentum, *Frühchristentum und Kultur*, Ferdinand R. Prostmeier (Hgg.), Freiburg-Basel-Wien: Herder 2007 293-310. Alberto C. Capboscq, *Aspekte der Paideia bei Gregor dem Wundertäter*, 279-291. Σχετικά με τη σύζευξη ελληνικής φιλοσοφίας και Χριστιανισμού στο έργο του Ωριγένη και την ιστορία της Έρευνας βλ. Ramelli, *Origen*, 253 κε.

¹¹ Σ.Ε. Καλαντζάκη, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Επιμ. Αθ. Παπαρνάκης, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2007, 647 κε.

¹² A. Lesky, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη 1025, 1099-1101. Είναι εντυπωσιακό το πόσο έντονα «ζωγραφίζεται» στη σχετική Γραμματεία η κλασική Έξοδος των Ισραηλιτών από την Αίγυπτο, γεγονός που προδίδει τον αντίστοιχο ενδόμυχο πόθο των Ιουδαίων της Διασποράς και μάλιστα της Αλεξάνδρειας.

¹³ Προσπαθώντας να απαντήσουν στα ηθικά «επιτιμήματα» των επικριτών του Ομήρου, οι Στωικοί εφήρμοσαν **τους κανόνες της αλληγορίας**, τους οποίους ανακάλυψε ο ραψωδός Θεαγένης από το Ρήγιο της Κάτω Ιταλίας (6^{ος} αι. π.Χ.). Προσέγγιζαν τους θεούς είτε ως

«Παλαιάς» και της «Καινής» Διαθήκης αντίστοιχα του ελληνορωμαϊκού κόσμου. Στις Γραφές χρησιμοποιήθηκε πρώτα από τον **Αριστόβουλο** (μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ.), ο οποίος θέλησε να αποδείξει ότι η Π.Δ. αποτέλεσε την πηγή της ελληνικής φιλοσοφίας, κατόπιν από τον ανώνυμο συγγραφέα της *Επιστολής του Αριστέα προς Φιλικράτη* (όπου εξαιρείται η υψηλή ηθική του Ιουδαϊσμού ενώ ερμηνεύεται αλληγορικά η αποφυγή ορισμένων τροφών, όπως του χοιρινού) και τέλος από τον **Φίλωνα** (περίπου 20 π.Χ. - 50 μ.Χ.). Αυτός ο σύγχρονος του Ιησού και του Παύλου Αλεξανδρινός, επηρεασμένος από τον Πλάτωνα και τους Στωικούς, θέλησε διά της *υπόνοιας*¹⁴, της βαθύτερης αλήθειας, της πνευματικής σημασίας του βιβλικού λόγου, να ερμηνεύσει τους ανθρωπομορφισμούς της **Πεντατεύχου** αναφορικά με το Θεό (*Περί της κατά Μωυσέα κοσμοποιίας - Νόμων Ιερών Αλληγορία*) αλλά και να προβάλλει το ηθικό δίδαγμα της για την Ιστορία. Σε καμία περίπτωση, όμως, δεν προβαίνει σε μια πλήρη «απομυθοποίηση» της Π.Δ. όπως αντιστοίχως συνέβαινε με τα ομηρικά έπη. Ο Φίλων ενώ σκέφτεται με φιλοσοφικές κατηγορίες (και δεν τις χρησιμοποιεί απλώς), παραμένει πιστός Ιουδαίος και δεν σχετικοποιεί ούτε την ιστορικότητα της εκδίπλωσης της θείας Οικονομίας ούτε καταργεί την κατά γράμμα ερμηνεία της Βίβλου, αφού μέμφεται εκείνους που την περιφρονούν (*Αποικ.* 89)¹⁵. Σέβεται τον Μωυσή ως ιστορικό πρόσωπο και θεωρεί ότι συνδυάζοντας το τρισσό αξίωμα του ιερέα, του βασιλέα και του προφήτη θεσπίζει τους νόμους ευρισκόμενος σε έκσταση αποτελώντας ηχείο του Θεού (βλ. *Περί Βίου Μωϋσέως* 1. 1 κε.). Δεχόταν την κατά γράμμα εφαρμογή του Σαββάτου, το δε χωρίο του Δτ. 25, 4 (*οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλωῶντα*) ερμήνευε και κατά γράμμα αντίθετα δηλαδή προς τον Παύλο (*Α' Κορ.* 9, 9)¹⁶.

Την εποχή που γεννήθηκε ο Ωριγένης, οι Ιουδαίοι της Αλεξάνδρειας, οι οποίοι ανέρχονταν σε 100.000 επί συνολικού πληθυσμού ενός εκατομμυρίου κατοικούσαν βορειοανατολικά στο Δέλτα (εκεί που βρισκόταν και το Σεραπείο)¹⁷ στις δύο από τις πέντε συνολικά μοίρες της πόλης¹⁸, που ονομάζονταν σύμφωνα με τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου. Στα τέλη του 2^{ου} αι. μ.Χ. είχαν χάσει την επιρροή τους στα πολιτικά δρώμενα, καθώς το 114-7 μ.Χ., κατά τη διάρκεια των πολέμων του Τραϊανού εναντίον των Πάρθων, είχε ξεσπάσει επανάσταση εκ μέρους τους στην Αλεξάνδρεια, Κυρήνη, Κύπρο και Παλαιστίνη, η οποία κατεστάλη. Λίγο αργότερα το 132-135 μ.Χ. ξέσπασε και η περιφέρη επανάσταση του Μπαρ Κοχμπά στην Παλαιστίνη εναντίον τού φιλέλληνα Αδριανού

προσωποποιήσεις φυσικών δυνάμεων (*φυσική αλληγορία*), είτε ως προσωποποιήσεις ηθικών και πνευματικών αξιών (*ηθική αλληγορία*). Αυτή η ερμηνεία βασιζόταν εκτός των άλλων στην ετυμολογία των λέξεων (Κρόνος=Χρόνος, Ήρα=αήρ, Αθηνά=αιθήρ, Διόνυσος=Διός νους, Ερμής=ερμηνεύς [Πλουτ. *Περί Ίσιδος* 32]) και στη συμβολική των αριθμών (πρβλ. *τετρακτύ των Πυθαγορείων*). Άλλοι αλληγορικοί κανόνες ήταν η δημιουργία λογοπαίγνιων, η μετάβαση από τον ενικό στον πληθυντικό και η αλλαγή της σειράς των στίχων ή της στίξης. Για την εξέλιξη της εφαρμογής της αλληγορικής μεθόδου βλ. C. Kannengieser, *Handbook of Patristic Exegesis*, Leiden, Boston: Brill 2004, 248 κε.

¹⁴ *Περί Βίου Θεωρητικού* 1.78: *αἱ δὲ ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν γραμμάτων γίνονται δι' ὑπονοιῶν ἐν ἀλληγορίαις· ἅπαντα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς ἀνδράσι τούτοις εἰκέναι ζῶν καὶ σῶμα μὲν ἔχειν τὰς ῥητὰς διατάξεις, ψυχὴν δὲ τὸν ἐναποκείμενον ταῖς λέξεσιν ἀόρατον νοῦν, ἐν ᾧ ἤρξατο ἡ λογικὴ ψυχὴ διαφερόντως τὰ οἰκεῖα θεωρεῖν, ὥσπερ διὰ κατόπτρου τῶν ὀνομάτων ἐξαισία κάλλη νοημάτων ἐμφαινόμενα κατιδοῦσα καὶ τὰ μὲν σύμβολα διαπτύξασα καὶ διακαλύψασα, γυμνά δὲ εἰς φῶς προαγαθοῦσα τὰ ἐνθύμια τοῖς δυναμένους ἐκ μικρᾶς ὑπομνήσεως τὰ ἀφανῆ διὰ τῶν φανερῶν θεωρεῖν.*

¹⁵ Πρβλ. Büchsel, *αλληγορέω*, *ThWNT* I, 260-264.

¹⁶ Σημειωτέον ότι, όπως αποδεικνύεται από την ερμηνεία του *Άσματος*, η αλληγορία ήταν γνωστή και στον παλαιστινό Ιουδαϊσμό και καθιερώθηκε από τον Ακίβα. Ο Ιώσηπος, παρότι κατηγορεί τὰς ψυχρὰς προφάσεις τῶν ἀλληγοριῶν (*Κατὰ Απόωνος* 2, 255), στην *Αρχ.* 3, 180 ερμηνεύει τη Σκηνή και τα σκεύη της ως απεικόνισμα των Πάντων.

¹⁷ *Ιώσ.*, *Πόλ.* 2.494-5.

¹⁸ *Φίλων*, *Φλάκ.* 55-56.

(117-138), η οποία επίσης συνετρίβη. Τα δύο αυτά γεγονότα είναι βέβαιο ότι επηρέασαν την εικόνα των Ιουδαίων σε «Μητροπόλεις», όπως η Αλεξάνδρεια. Η κληρονομιά τους, όμως, δεν έπαψε να επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα το περιβάλλον τους αλλά και τον Χριστιανισμό αφού ο Γνωστικισμός, ο οποίος παλαιότερα θεωρούνταν σε αντιθετικό παραλληλισμό προς τον Ιουδαϊσμό, αποδεικνύεται ότι βρισκόταν σε άμεση συνάφεια προς αυτόν¹⁹.

Από τα ανωτέρω συμπεραίνονται τα εξής: 1. Ο Ωριγένης έζησε σε μια εποχή, της οποίας χαρακτηριστικό γνώρισμα δεν ήταν βέβαια ο αποκαλυπτισμός αφού δεν υφίσταται κάποια εντονη εξωτερική απειλή ή κατοχή, αλλά η απόδραση από την Ιστορία και τον Κόσμο (τα οποία δεν έχουν τη δύναμη να νοηματοδοτήσουν την ανθρώπινη ύπαρξη) είτε σε ενδότερες υπαρξιακές είτε σε υπερθετικές σφαίρες. Η αναβίωση της πλατωνικής θεωρίας των Ιδεών και ιδίως αυτής (της ιδέας) του Αγαθού θεραπεύει τη μυστικιστική ένωση με τον Θεό ενός ατόμου το οποίο αισθάνεται κενό σε έναν κόσμο πολιτικά, κοινωνικά αλλά και φιλοσοφικά άχρωμο και άοσμο. 2. Ο Ιουδαϊσμός της Αλεξάνδρειας και γενικότερα της Διασποράς διέρχεται κρίση ένεκα των δύο επαναστάσεων το 1^ο ήμισυ του 1^{ου} αι. οι οποίες είχαν τραγική κατάληξη. Η μονοθεϊστική, όμως, θρησκεία επηρεάζει μέσω του Γνωστικισμού αλλά και του Μυστικισμού τις φιλοσοφικές τάσεις και τα ιδεολογικά ρεύματα της εποχής. 3. Η αλληγορική μέθοδος ερμηνείας του Ομήρου και των παλαιδιαθητικών Γραφών χρησιμοποιείται ως εργαλείο μύησης του ανθρώπου στα Άγια των Αγίων του Σύμπαντος και κυρίως στο άβατο της ανθρώπινης ψυχής²⁰. 4. Ο Χριστιανισμός δεν εδραιώθηκε στην Αλεξάνδρεια από κάποιον γνωστό μαθητή του Ιησού, ενώ μέχρι και την εμφάνιση του Ωριγένη δεν ξεχωρίζει κάποια προσωπικότητα, η οποία με το λόγο και τη δράση της να εδραιώσει το αποστολικό κήρυγμα περί του Χριστιανισμού ως Ευχαριστίας, μαρτυρίας και διακονίας στην πολιτιστική αυτή πρωτεύουσα της Μεσογείου. Αντιθέτως στην Αλεξάνδρεια κυφορούνται χριστιανικά γνωστικίζοντα συστήματα. Και αυτοί ακόμη οι δάσκαλοι της περίφημης Σχολής της Αλεξάνδρειας, οι Πάνταινος και Κλήμης επιχειρούν να αποδείξουν ότι ο Χριστιανισμός δεν είναι μία πίστη δεισιδαιμονική (όπως την κατηγορούν οι εθνικοί φιλόσοφοι) αλλά ότι συνάδει με τη γνήσια ελληνική φιλοσοφία. Προφανώς, όμως, στην προσπάθειά τους αυτή αναλίσκονται σε μία εγκεφαλική προσέγγιση της πίστης που υπερασπίζονται.

2) Η προσωπικότητα του Ωριγένη

Ο Ωριγένης (του οποίου το όνομα σημαίνει το γόνο του θεού Ωρου) ήταν τέκνο του Έλληνα Λεωνίδα και μιας Αιγύπτιας που παραμένει ανώνυμη όπως άγνωστα είναι και τα έξι μικρότερα αδέρφια του. Ο λεγόμενος²¹ Ωριγένους πατήρ (Ευσ. 6. 1) ήταν Ρωμαίος πολίτης γι' αυτό και τελικά μαρτύρησε με την ποινή του αποκεφαλισμού. Είχε μάλλον οικονομική άνεση, αφού κατείχε βιβλιοθήκη με χειρόγραφα Ελλήνων συγγραφέων (την οποία αργότερα εκποίησε ο Ωριγένης για να επιβιώσει), ενώ και ως γραμματοδιδάσκαλος διέθετε πρόσβαση στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα της Αλεξάνδρειας. Ο πατέρας του δε γεννήθηκε Χριστιανός αλλά μνήθηκε σ' αυτόν ίσως και μετά τη γέννηση του πρωτότοκου γιου του, ο οποίος ίσως γι' αυτό το λόγο φέρει ειδωλολατρικό όνομα.

¹⁹ Σ. Αγουρίδη (επιμ.), *Χριστιανικός Γνωστικισμός. Τα κοπτικά Κείμενα του Nag Hammadi στην Αίγυπτο από την γ' αγγλική έκδοση του E.J.Brill*, Αθήνα: Άρτος Ζωής 1989, 10-11.

²⁰ Edgar Früchtel, *Philon und die Vorbereitung der christlichen Paideia und Seelenleitung. Frühchristentum und Kultur*, Ferdinand R. Prostmeier (Hgg), Freiburg-Basel-Wien: Herder 2007, 19-33.

²¹ Ο Ramelli, Origen, 221 επί τη βάσει της συγκεκριμένης διατυπώσεως εκφράζει την άποψη ότι ο Λεωνίδης ήταν «πνευματικός» και όχι σαρκικός πατέρας του Ωριγένη.

Καταδικάσθηκε εις θάνατον κατά το διωγμό του Σεπτιμίου Σεβήρου το 202 μ.Χ., ο οποίος (διωγμός) αφορούσε μόνον όσους ευγενείς μεταστράφηκαν στο Χριστιανισμό. Επειδή η μητέρα του ήταν Αιγύπτια, ο γιος της ανήκε στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα της πόλης²².

Ο Ωριγένης ήταν ταυτόχρονα πρωτότοκος ανάμεσα σε επτά αδέρφια με όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που έχει συνήθως ο πρεσβύτερος υιός μιας οικογένειας. Ασφαλώς ως τέτοιος θα δέχτηκε ιδιαίτερα επιμελή παιδεία από τον πατέρα του, ο οποίος ήταν και ο πρώτος του δάσκαλος, γεγονός σύνηθες εκείνη την εποχή. Είναι προφανές ότι ο Λεωνίδης, ασκώντας το επάγγελμα τού γραμματοδιδασκάλου και όντας ταυτόχρονα ζηλωτής μαθητής τού Χριστιανισμού στον οποίο μεταστράφηκε συνειδητά σε ώριμη ηλικία, άσκησε μοναδική επίδραση στον τρόπο σκέψης του Ωριγένη και ιδιαίτερα στην κατανόηση του Θεού ως Πατέρα, παιδαγωγού και ιατρού²³. Δυστυχώς δε γνωρίζουμε περισσότερα στοιχεία για τις συνθήκες μεταστροφής τού Λεωνίδη στην πίστη του Χριστού ώστε να γνωρίσουμε και το ποιόν του Χριστιανισμού στον οποίο μνήθηκε κατά την παιδική του ηλικία.

Σύμφωνα με τον Ευσέβιο Καισαρείας, ο οποίος αφιερώνει ολόκληρο το έκτο βιβλίο της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας* σ' αυτή τη μορφή που θαύμαζε και έδρασε την τελευταία και πιο παραγωγική εικοσαετία της ζωής του στην επισκοπή του, ο Ωριγένης ήδη από τη μικρή του ηλικία δεν ικανοποιούνταν στην κατά γράμμα αφήγηση των βιβλικών διηγήσεων, τις οποίες ο παιδαγωγός πατέρας του χρησιμοποιούσε ως «αναγνωστικό» *πρὸ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων μελέτης, αλλά ενδιαφερόταν για το βάθος του νοήματος που κρύβει το ένδυμα ή σώμα τῆς Γραφῆς: οὐκ ἀπροαιρέτως δὲ ταῦτ' ἐγίνετο τῶ παιδί, ἀλλὰ καὶ ἄγαν προθυμότατα περὶ ταῦτα πονοῦντι, ὡς μηδ' ἐξαρχεῖν αὐτῶ τὰς ἀπλᾶς καὶ προχείρους τῶν ἱερῶν λόγων ἐντεύξεις, ζητεῖν δὲ τι πλέον καὶ βαθυτέρας ἤδη ἐξ ἐκείνου πολυπραγμονεῖν θεωρίας, ὥστε καὶ πράγματα παρέχειν τῶ πατρί, τί ἄρα ἐθέλοι δηλοῦν τὸ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἀναπυθνόμενος βούλημα* (6.2.8-9). Αυτό το γεγονός οδήγησε τον πατέρα του στο να ευχαριστεί το Θεό για την ευτεκνία και να ασπάζεται τὰ στέρνα, ὡσπερ θείου Πνεύματος ἔνδον ἐν αὐτοῖς ἀφιερωμένου²⁴.

Ὡς γόνος Ἑλλήνα αριστοκράτη και Αιγύπτιας, ο επονομασθείς ἔνεκα του ακεραίου ἠθους και της διανοητικής αντοχῆς του *Αδαμάντιος* (6.14.10), ἔφερε στο στήθος του το θρησκευτικό πάθος τῆς αρχαίας Ανατολῆς, την ασίγαστη αναζήτηση του Ἑλλήνα φιλοσόφου, το ενδιαφέρον για τις κεκρυμμένες αλήθειες του Ιουδαίου και την υπαρξιακή πίστη του χριστιανού, [...] που δημιούργησε φίλους και εχθρούς, θαυμαστές και αρνητές του έργου του²⁵. Είναι γνωστό ότι εάν η μητέρα του δεν

²² Σύμφωνα με τον Επιφάνιο (Κατά Αιγ. 2. 403) ήταν τῶ γενεῖ Αιγύπτιος καθώς σε μικτούς γάμους το τέκνο λάμβανε την κοινωνική θέση τού πιο άσημου μέλους. Η μαρτυρία αυτή τεκμαίρεται και από το γεγονός ότι ο διωγμός δεν αφορούσε σε όλη την οικογένεια, αλλά και τον εικαζόμενο ευνουχισμό κατόπιν του Ωριγένη, ο οποίος απαγορευόταν στους Ρωμαίους πολίτες. Βλ. Fürst, *Der junge Origenes im Bildungsmilieu Alexandriens, Frühchristentum und Kultur*, Ferdinand R. Prostmeier (Hgg), Freiburg-Basel-Wien: Herder 2007, 249-277, εδῶ 251-252.

²³ Σχετικά βλ. H.J. Vogt, *Gott als Arzt und Erzieher. Das Gottesbild der Kirchenväter Origenes und Augustinus, Origenes als Exeget*, Paderborn...: Schöningh 1999 289-299.

²⁴ Ο Ευσέβιος φαίνεται να αναγνωρίζει ένα είδος θεοπνευστίας του ερμηνευτή Ωριγένη ἤδη ἐκ κοιλίας μητρός του (Γαλ. 1, 19· πρβλ. Ησ. 49, 1. 5· Ιερ. 1, 5).

²⁵ Σ.Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία Α'*, Αθήνα 1982 393-422, εδῶ 393.

είχε αποκρύψει τα ρούχα του, ο πρωτότοκος της πολύτεκνης οικογένειας, θα ακολουθούσε το 201/2 σε ηλικία δεκαεπτά ετών τον πατέρα του στο μαρτύριο²⁶.

Ιδίως το μαρτυρικό τέλος τού πατέρα του αλλά και εν συνεχεία ο χωρισμός του και από τη μητέρα και από τα υπόλοιπα αδέρφια (ένεκα των οικονομικών δυσχερειών που αντιμετώπιζε η οικογένεια μετά το θάνατο του πατέρα), είναι βέβαιο ότι συγκλόνισαν τον έφηβο Ωριγένη, ο οποίος επιπλέον μάλλον στην παιδική του ηλικία βίωσε μία τραυματική εμπειρία που την επικαλούνταν εναντίον του κατόπιν οι αντίπαλοί του²⁷. Έτσι και λόγω ιδιοσυγκρασίας αλλά και ένεκα αυτών των γεγονότων που στιγματίσαν τα πρώτα χρόνια του βίου του, σ' όλη τη μετέπειτα ζωή του επιδεικνύει μια αποστροφή προς το γενετήσιο ένστικτο και τη σάρκα. Το ότι ο κατεξοχήν εκπρόσωπος της αλληγορικής ερμηνείας αυτοευνουχίσθηκε, εφαρμόζοντας κατά γράμμα το Μτ. 19, 12²⁸ από νεανικό ζήλο αλλά για να μη δώσει αφορμές σκανδαλισμού, χρήζει περαιτέρω έρευνας²⁹. Το βέβαιο είναι ότι σ' αντίθεση προς τον Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα, στον οποίο δεν είμαστε βέβαιοι εάν φοίτησε, ο Ωριγένης ζούσε με απόλυτη εγκράτεια και άσκηση. Ούτε νυμφεύθηκε αλλά ούτε και έφθασε στο επισκοπικό αξίωμα.

Ταυτόχρονα, όμως, δεν απεσύρθη στην έρημο³⁰ προκειμένου να ζήσει τον *θεωρητικό βίο*. Αντιθέτως περί το 210 κι ενώ είχε πουλήσει όλα τα έργα της θύραθεν γραμματείας του πατέρα του (όχι μόνο για να εισπράττει ως ημερήσια σύνταξη τέσσερεις οβολούς [το μίνιμουμ επιβίωσης] αλλά ίσως διότι τα θεωρούσε υποδεέστερα της Α.Γ. αφού πίστευε ότι ο Πλάτων αντέγραψε τον Μωυσή³¹) εργαζόμενος ως γραμματοδιδάσκαλος στο Διδασκαλείο, δε δίστασε να εμβαθύνει στην ελληνική φιλοσοφία στον Αμμώνιο, εντασσόμενος στον ιδιαίτερο κύκλο κάποιου που είχε συνειδητά αρνηθεί το Χριστιανισμό χάριν της ελληνικής φιλοσοφίας³².

---

²⁶ Το ίδιο συνέβη και στην περίοδο ωριμότητας της ζωής του. Το 235 μ.Χ. απευθύνει τον *Προτρεπτικό εις Μαρτύριο* στον Αμβρόσιο και τον Πρωτόκρητο που φυλακίσθηκαν μόλις ανέβηκε στο θρόνο ο Μαξιμίνος. Κατά το διαγισμό τού Δεκίου (250) φυλακίσθηκε και βασανίσθηκε. Κοιμήθηκε το 254 μ.Χ. επί αυτοκράτορος Γάλλου στην Τύρο σε ηλικία 69 ετών λόγω των κακώσεων τις οποίες είχε υποστεί.

²⁷ Ευσ. Ε.Ι. 6.8.5: *τηνικαῦτα δ' οὖν εἰς μέγα δόξης προελθόντος ὄνομά τε παρὰ τοῖς πανταχῆ πᾶσιν ἀνθρώποις καὶ κλέος ἀρετῆς καὶ σοφίας οὐ σμικρὸν κτησαμένου, μηδεμιᾶς ἄλλης εὐπορῶν ὁ Δημήτριος κατηγορίας, τῆς πάλαι ἐν παιδί γεγυνοῦσας αὐτῷ πράξεως δεινὴν ποιεῖται διαβολήν, συμπεριλαβεῖν τολμήσας ταῖς κατηγορίαις τοὺς ἐπὶ τὸ πρεσβυτέριον αὐτὸν προάξαντας.*

²⁸ Π. Χρήστου, Ωριγένης ΘΗΕ 12 573-591, ἐδώ 575. Του ίδιου, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Β' Περίοδος Διαγυμῶν*, Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν 1978, 805–882.

²⁹ Ο Ευσέβιος σημειώνει τα εξής: *Ἐν τούτῳ δὲ τῆς κατηχήσεως ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τοῦργον ἐπιτελοῦντι τῷ Ωριγένει πρᾶγμα τι πέπρακται φρενὸς μὲν ἀτελοῦς καὶ νεανικῆς, πίστεώς γε μὴν ὁμοῦ καὶ σωφροσύνης μέγιστον δεῖγμα περιέχον. τὸ γάρ· εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνοῦχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀπλούστερον καὶ νεανικώτερον ἐκλαβόν, ὁμοῦ μὲν σωτήριον φωνὴν ἀποπληροῦν οἰόμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ διὰ τὸ νέον τὴν ἡλικίαν ὄντα μὴ ἀνδράσι μόνον, καὶ γυναιξὶ δὲ τὰ θεῖα προσομιλεῖν, ὡς ἂν πᾶσαν τὴν παρὰ τοῖς ἀπίστοις αἰσχροῦς διαβολῆς ὑπόνοιαν ἀποκλείσειεν, τὴν σωτήριον φωνὴν ἔργοις ἐπιτελέσαι ὠρμήθη, τοὺς πολλοὺς τῶν ἀμφ' αὐτὸν γνωρίμων διαλαθεῖν φροντίσας (6.8.2).* Στην ερμηνεία, όμως, του συγκεκριμένου χωριούστο αντίστοιχο Υπόμνημά του ερμηνεύει το συγκεκριμένο βιασμό αλληγορικά, οικτειρόντας εκείνους που εφήρμοσαν κατά γράμμα το σωματικό ευνουχισμό. (PG. 13, 1253-6). Πρβλ. *Περὶ Ευχής* 20.1 ΒΕΠ 10.265. Κατὰ Κέλσον 7.48 ΒΕΠ 10.160. Βλ. Δ.Ηλ. Μακρυγιάννη, *Η αποκατάσταση του Ωριγένη*, Αθήνα: Το Θεῖον Φῶς 2008 21 κε.

³⁰ Ακολουθώντας ίσως μια γενικότερη τάση της εποχής του ο Ωριγένης ταξίδεψε σε όλα τα μεγάλα κέντρα της Μεσογείου (Ρώμη, Αθήνα, Καισάρεια).

³¹ Βλ. Ramelli, Origen 231.

³² Σημειωτέον ότι ο ίδιος ο Ωριγένης μετά το μαρτύριο του πατέρα «υιοθετήθηκε» από μια πλούσια αριστοκράτισσα, η οποία φιλοξενούσε στα σαλόνια της κύκλους αιρετικούς – γνωστικούς και ορθόδοξους. Το *τῶν ἱερῶν λόγων διδασκαλεῖον* (που ονομαζόταν και διδασκαλεῖον τὸ τῆς κατηχήσεως, τῆς ἱεράς πίστεως και ως ἡ κατ' Ἀλεξάνδρειαν κατήχησις, τῆς κατηχήσεως διατριβή) δεν ήταν απλῶς ένα

Αυτό που ίσως κατά τη γνώμη μου οδήγησε σε ακρότητες τον χαλκέντερο ερμηνευτή είναι η απουσία έντονης σχέσης και κοινωνίας με την Ευχαριστία και τη λατρεία γενικότερα της Εκκλησίας, η οποία (λατρεία) διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη συσσωμάτωση με τον Χριστό στα βιβλία της Κ.Δ. και στα έργα του Ιγνατίου και του Ειρηναίου. Η συγκεκριμένη διαπίστωση συνάγεται από το γεγονός ότι η **Ευχαριστία** δε διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στο έργο του, ενώ και τα σχετικά χωρία του *Κατά Ματθαίον* (26, 26-28) και του *Κατά Ιωάννη* (6, 52-58) ερμηνεύονται στα αντίστοιχα Υπομνήματα αλληγορικά-υπαρξιακά³³. Στο *Υπόμν. Γέν. 12, 5* ως αντίστοιχη τής βρώσεως του σώματος του Ιησού προβάλλεται η εξέταση των λεπτομερειών της Α.Γ., η οποία για τον χαλκέντερο ερμηνευτή μάλλον συνιστούσε την αρτιότερη Κοινωνία του Λόγου. Ίσως αυτό οφείλεται και στο γεγονός ότι παρότι η Σχολή του είχε την ευλογία της Εκκλησίας, η σχέση του με την τοπική Εκκλησία της Αλεξανδρείας (Δημήτριο 189-232) ήταν προβληματική και ένεκα της αυτοτέλειας που είχε το ανώτερο τμήμα της Ακαδημίας του αλλά και του οικουμενικού του κύρους που προφανώς προκαλούσε ζήλο (ζηλοτυπία) εκ μέρους του τοπικού επισκόπου, ο οποίος πιθανόν δε διέθετε την παιδεία του Ωριγένη. Ο ίδιος χειροτονήθηκε τελικά πρεσβύτερος στην Καισάρεια, κάτι που προκάλεσε τη μίση του Αλεξανδρείας. Εκτός της Ευχαριστίας, έντονη επίσης η απουσία της **εσχατολογικής προοπτικής** τουλάχιστον στα έργα της πρώτης φάσης της ζωής του³⁴, η οποία ίσως οφείλεται και στην κατάχρηση του αντίστοιχου κηρύγματος για αλίευση οπαδών και τρομοκράτηση των ήδη πιστών, γεγονός που επισημαίνει ήδη ο Κέλσος το 175 μ.Χ.³⁵ Αυτή η έλλειψη οριζόντιας προοπτικής οδηγεί κατ' ανάγκη σε μια μονομερή κάθετη εμβάθυνση στην ουσία ή τις ιδέες των όντων.

Η ερμηνευτική τέχνη του Ωριγένη δεν προσδιορίστηκε μόνον από την ιδιοσυγκρασία και την αγωγή του, αλλά και από τις φιλοσοφικές και θεολογικές προκλήσεις που είχε ν' αντιμετωπίσει τη συγκεκριμένη εποχή που έζησε κι έδρασε. Ήδη ο προαναφερθείς μεσοπλατωνικός φιλόσοφος Κέλσος αποτυπώνει στο έργο του³⁶ την ευρέως διαδεδομένη στους εθνικούς λόγιους κύκλους του

«κατηχητικό» σχολείο όπου προετοιμάζονταν τα υποψήφια μέλη της Εκκλησίας, αλλά ένα forum, όπου συζητούσαν άνδρες και γυναίκες ειδωλολάτρες, αιρετικοί και χριστιανοί σχετικά με τον Θεό, τον άνθρωπο και τον κόσμο. Βλ. Alfons Fürst, *Der junge Origenes im Bildungsmilieu Alexandriens* [υποσ. 7], 257-8.

³³ Πρβλ. Vogt, *Eucharistielehre des Origenes? Origenes als Exeget*, Paderborn...: Schöningh 1999 289-299.

³⁴ Vogt, *Die Exegese des Origenes in Contra Celsum-Das neue Interesse an der Eschatologie, Origenes als Exeget*, όπ.π. 143-159.

³⁵ Ulrich Jörg, *Angstmacherei. Beobachtungen zu einem polemischen Einwand gegen das junge Christentum und zur Auseinandersetzung mit ihm in der apologetischen Literatur, Frühchristentum und Kultur*, Ferdinand R. Prostmeier (Hgg), Freiburg-Basel-Wien: Herder 2007, 111-126. Πρβλ. Το 18ο κεφ. της *Φιλοκαλίας* με κεφαλίδα *Πρός τούς Έλλήνων φιλοσόφους πάντα επαγγελλομένους ειδέναι, και αίτιωμένους τὸ ἀνεξέταστον τῆς τῶν πολλῶν ἐν χριστιανισμῶ πίστewος· και ὡς προτιμώντων τῆς ἐν βίῳ σοφίας τὴν μωρίαν· και ὅτι οὐδεὶς σοφὸς ἢ πεπαιδευμένος μεμαθήτεται τῷ Ἰησοῦ, ἀλλ' ἢ ναῦται και τελῶνα πονηρότατοι, ἡλιθίουσ και ἀναισθητούσ, ἀνδράποδά τε και γυναῖκα και παιδάρια ὑπάγοντες τῷ κηρύγματι.*

³⁶ Ο Κέλσος έγραψε μάλλον το 177 μ.Χ. εναντίον των χριστιανών το οκτάτομο έργο *Λόγος Αληθής*. Ως τέτοιος (*Λόγος Αληθής*) θεωρείται ο *Λόγος ο Αρχαίος*. Σχετικό υπόμνημα συνέγραψε πρόσφατα η Horacio Lona, *Die Wahre Lehre des Kelsos*, Freiburg/Basel 2005. Το έργο του Κέλσου ανασκεύασε το 248 μ.Χ. ο Ωριγένης, όταν ο συγγραφέας είχε πλέον πεθάνει. Αυτό το γεγονός φανερώνει την επίδραση που είχε ασκήσει. Σχετική βιβλιογραφία βλ. J. Ulrich, *Angstmacherei* 116, υποσ. 17. Συνήθως ο Κέλσος χαρακτηρίζεται ως μεσοπλατωνικός. Αντίθετα, όμως, προς τον στωικό Κρήσκεντα, στον οποίο απαντά ο Ιουστίνος με τη *Β' Απολογία*, μάλλον πρόκειται για έναν ελεύθερα σκεπτόμενο λόγιο που καταγράφει στο έργο του τις λαϊκές αντιλήψεις αλλά και τις απόψεις διάφορων θρησκευτικών και φιλοσοφικών κατευθύνσεων έναντι του Χριστιανισμού. Αυτός θεωρούσε ως χριστιανούς και τους Γνωστικούς, ενώ εκτός από την Α.Γ. κρατούσε στα χέρια του τα απόκρυφα *Ενώχ και Ουράνιος Διάλογος*. Εκμεταλλεύθηκε, επίσης, ένα αντιχριστιανικό βιβλίο του δεύτερου μισού του 2^{ου} αι.

ἀποψη ότι η χριστιανική πίστη δεν ήταν μετά λόγου και γνώσεως (βασισμένη δηλ. στην έρευνα και στη γνώση) αλλά ψιλή δεισιδαιμονία που γοήτευε ανθρώπους κατώτερης πνευματικής, κοινωνικής και επαγγελματικής στάθμης. Ιδιαίτερα η Π.Δ. εκλαμβανόταν ως συνοθύλευμα ανόητων μύθων παραπλήσιων τοῖς παραδιδόμενοις ταῖς γραυσίν (4.39). Ως τέτοιες αφηγήσεις θεωρούνταν κατεξοχήν: (α) η Πρωτοϊστορία (Γέν. 1-11), η δημιουργία δηλαδή του Σύμπαντος και του Ανθρώπου, όπου ο Θεός εμφανίζεται να δρα ανθρωπομορφικά, και ιστορίες (β) με παράνομες μείξεις (όπως του Λωτ με τις δύο θυγατέρες του, Γέν. 19, 30 κε. Κατά Κέλσου 4.45), αλλά και το (γ) μίσος (όπως ο ζήλος ανάμεσα στον Ησαύ και τον Ιακώβ Γέν. 27-29)³⁷. Οι συγκεκριμένες αφηγήσεις τῆς Π.Δ. βάλλονταν και επειδή εφαρμοζόταν στην ερμηνεία τους η αλληγορία, η οποία από τον Ωριγένη ταυτίζεται ή συσχετίζεται άρρηκτα με την τροπολογία και το φιλοσοφείν (Κατά Κέλσου 4.38-9). Αυτό συνέβαινε διότι τα βιβλικά κείμενα και εξ επόψεως γλώσσης αλλά και περιεχομένου θεωρούνταν ότι ομιλούν ασέμνως και ανοσιώτατα για τον Θεό. Ο Ωριγένης, αφού προσκομίζει αντίστοιχους μύθους από τον Ησίοδο και τον Πλάτωνα στους οποίους οι εθνικοί εφήρμοζαν την αλληγορία (4.38-39), καταλήγει σ' ένα συμπέρασμα που δεν διαφοροποιείται από την ερμηνεία των αντίστοιχων χωριών από τη σύγχρονη βιβλική Έρευνα: Ἐπὸν δὲ φάσκη ὡς ἄρα ἀνοσιώτατα τὸν Θεόν, εὐθύς καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἀσθενοῦντα καὶ μηδ' ἓνα ἄνθρωπον, ὃν αὐτὸς ἔπλασε, πείσαι δυνάμενον, εἰσήγαγεν ὁ Μωϋσέως λόγος, καὶ πρὸς τοῦτο φήσομεν ὅτι ὁμοίον ἐστὶ τὸ λεγόμενον, ὡς εἴ τις ἐνεκάλει ἐπὶ τῇ τῆς κακίας συστάσει, ἣν οὐδὲ ἀπὸ ἐνὸς ἀνθρώπου δεδύνηται κωλύσαι ὁ Θεός, ὥστε κὰν ἓνα τινὰ ἄνθρωπον εὔρεθῆναι ἀρχῆθεν ἄγευστον κακίας γεγεννημένον. Ὡς γὰρ περὶ τούτου οἷς μέλει ἀπολογεῖσθαι περὶ προνοίας ἀπολογοῦνται οὐ δι' ὀλίγων οὐδὲ δι' εὐκαταφρονήτων, οὕτω δὲ καὶ περὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτοῦ φιλοσοφήσουσιν οἱ ἐγνωκότες ὅτι καθ' ἑλλάδα φωνῆν ὁ Ἀδάμ ἄνθρωπος ἐστὶ, καὶ ἐν τοῖς δοκοῦσι περὶ τοῦ Ἀδάμ εἶναι φυσιολογεῖ Μωϋσῆς τὰ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ, ὡς φησὶν ὁ λόγος, πάντες ἀποθνήσκουσι, καὶ κατεδικάσθησαν ἐν τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ, οὐχ οὕτως περὶ ἐνὸς τινος ὡς περὶ ὅλου τοῦ γένους ταῦτα φάσκοντος τοῦ θείου λόγου. Καὶ γὰρ ἐν τῇ τῶν λεγομένων ὡς περὶ ἐνὸς ἀκολουθία ἢ ἀρὰ τοῦ Ἀδάμ κοινῇ πάντων ἐστί· καὶ τὰ κατὰ τῆς γυναικὸς οὐκ ἔστι καθ' ἧς οὐ λέγεται (4.40)³⁸.

Εκτός των ειδωλολατρών, οι οποίοι εκμεταλλεύονταν την ψιλή πίστη των περισσότερων χριστιανών της εποχής, ο Ωριγένης είχε ν' αντιμετωπίσει και τους Γνωστικούς, οι οποίοι υποτιμούσαν την Π.Δ. και τις ιουδαϊκές ρίζες του Χριστιανισμού και εκμεταλλεύονταν κατεξοχήν το «πνευματικό» Κατά Ιωάννη για να τεκμηριώσουν μυστικές διδασκαλίες και παραδόσεις που οι ίδιοι απηύθυναν σ' έναν κλειστό κύκλο οπαδών. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο γράφτηκε το

³⁷ Κάποιες διηγήσεις όπως αυτή του Κατακλυσμού θεωρήθηκαν από τον Κέλσο δάνεια αντίστοιχων εθνικών (πρβλ. Δευκαλίων 4.41).

³⁸ Ήδη στο Κατά Κέλσου 1.18.11-30 ο Ωριγένης έχει εξάρει τη ρητορική ικανότητα του συγγραφέα της Πεντατεύχου που αποσκοπεί στην ωφέλεια όλων των ακροατών του: Ὁ δὲ Μωϋσῆς ἀνάλογον γενναίῳ ῥήτορι σχῆμα μελετῶντι καὶ πανταχοῦ τὴν διπλόην τῆς λέξεως πεφυλαγμένως προφερομένῳ ἐπὶ τῶν πέντε βιβλίων πεποίηκε, μήτε τῷ πλήθει τῶν νομοθετουμένων Ἰουδαίων διδούς ἀφορμὰς βλάβης ἐν τῷ ἠθικῷ τόπῳ, μήτε τοῖς ὀλίγοις καὶ συνετώτερον ἐντυγχάνειν δυναμένοις οὐχὶ πλήρη θεωρίας ἐκτιθέμενος, τοῖς ἐρευνᾶν τὸ βούλημα αὐτοῦ δυναμένοις, Γραφήν. Καὶ τῶν μὲν σοφῶν σου ποιητῶν ἔοικε μηδὲ τὰ βιβλία ἔτι σῶζεσθαι, φυλαχθέντα ἂν, εἰ ὁ ἐντυγχάνων ἦσθετο ὠφελείας· τοῦ δὲ Μωϋσέως τὰ γράμματα πολλοὺς καὶ τῶν ἀλλοτρίων τῆς παρὰ Ἰουδαίους ἀναστροφῆς κέκίνηκε πιστεῦσαι, ὅτι κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῶν γραμμάτων ὁ πρῶτος αὐτὰ νομοθετήσας καὶ Μωϋσεῖ παραδούς Θεὸς ὁ κτίσας τὸν κόσμον ἦν. Καὶ γὰρ ἔπρεπε τὸν ὅλου τοῦ κόσμου Δημιουργόν, νόμους τεθειμένον ὅλῳ τῷ κόσμῳ, δύναμιν παρασχεῖν τοῖς λόγοις, κρατῆσαι τῶν πανταχοῦ δυναμένην. Καὶ ταῦτά φημι οὐδέπω περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐξετάζων ἀλλ' ἔτι Μωϋσέα, τὸν πολλῶ ἐλάττονα κυρίου, δεικνύς, ὡς ὁ λόγος παραστήσει, πολλῶ διαφέροντα τῶν σοφῶν σου ποιητῶν καὶ φιλοσόφων.

εκτενέστατο Υπόμνημα στον Ιωάννη (τριάντα δύο τόμοι μέχρι το Ιω. 12) κατόπιν παρότρυνσης του πρώην Βαλεντιανού εργοδιώκτη του Ωριγένη Αμβροσίου.

3. Το Περί Αρχών

Σύμφωνα με τον Π. Χρήστου³⁹, ο Αμβρόσιος ήταν εκείνος που εξέδωσε και το *Περί Αρχών* περί το 220 μ.Χ. χωρίς τη συγκατάθεση και την επιμέλεια του Ωριγένη. Πρόκειται για σημειώσεις σχετικά με τα στοιχειώδη δόγματα⁴⁰ που κρατούσαν οι φοιτητές και κυκλοφορούσαν αποκλειστικά στον κύκλο τους από το 215 και επί μία πενταετία. Το έργο προκάλεσε πολλά προβλήματα και δε σώζεται το πρωτότυπο (παρά μόνον τεμάχια στη Φιλοκαλία και στον Μάρκελο Αγκύρας). Διαθέτουμε μόνο το έργο σε ολοκληρωμένη μορφή από τη μετάφραση του Ρουφίνου το 394⁴¹, όπου όμως, όπως σημειώνει και ο ίδιος ο μεταφραστής στον Πρόλογο, διόρθωσε «βλασφημίες» κατά της Αγίας Τριάδος και άλλες πλάνες επί τη βάσει όσων λέγονται από τον Ωριγένη σε άλλα βιβλία του⁴². Η σπουδαιότητα του συγκεκριμένου πονήματος είναι μοναδική διότι αποτελεί το πρώτο ολοκληρωμένο σύστημα χριστιανικής θεολογίας. Δεν αποδίδει, όμως, πλήρως τις απόψεις του συγγραφέα του καθόσον ούτε τη δέουσα αναθεώρηση και διόρθωση είχε υποστεί από τον ίδιο, αφού κυκλοφορήθηκε χωρίς τη συναίνεσή του, ενώ κατά την ώριμη ηλικία ο συγγραφέας μετέβαλε κάποιες απόψεις του. Η αποδοχή στη Φιλοκαλία του Μ. Βασιλείου και του Γρηγορίου⁴³ ειδικότερα του τετάρτου κεφαλαίου του έργου, που αναφέρεται στην *Ερμηνεία της Α.Γ.*, αποδεικνύει την επίδραση που άσκησε και στους καππαδόκες Πατέρες και κατά συνέπεια και στην εξηγητική παράδοση της Ανατολής, παρότι ιδίως ο πρώτος (ο Βασίλειος) στην *Εξαήμερο* (3.9) αρνείται με έμφαση κάθε αλληγορική ερμηνεία της Δημιουργίας.

Ως αποδείξεις της θεοπνευστίας των Γραφών ο Ωριγένης προσκομίζει α) την οριζόντια εξάπλωση του ευαγγελικού λόγου στα πέρατα της Οικουμένης παρά τον απηνή διωγμό που υφίστανται οι Κήρυκες οι οποίοι, όπως επισημαίνει σε άλλα έργα του, ούτε κατά κόσμον παιδεία διέθεταν (καθόσον δεν είχαν σπουδάσει σοφιστεία-ρητορική 2.39) ούτε επένδυσαν το ευαγγέλιό τους με ρητορικά σχήματα αλλά χρησιμοποίησαν ιδιωτικές (ευτελείς-ευκαταφρόνητες) λέξεις⁴⁴, *ἐπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ τοῖς λόγοις αὐτῶν καὶ διὰ σημείων καὶ τεράτων* (Φιλοκαλία 1.5 πρβλ. Εβρ. 2, 4). Απέδειξαν έτσι ότι ο λόγος τους κυριολεκτικά σαγηνεύει, διότι ακριβώς είναι *δύναμις Θεοῦ* (Ρωμ. 1, 16). Κανένας νομοθέτης (ίσως υπάρχει υπαινιγμός στον Πλάτωνα⁴⁵ και στο αποτυχημένο

³⁹ Ο.π. 583-4.

⁴⁰ Ο τίτλος φαίνεται να αφορά στις θεμελιώδεις αρχές της πίστης που σχετίζονται και με τις αιτίες των όντων, όπως στον Πλάτωνα (Μάρκελλος Αγκύρας *Ευσεβ. Κατά Μαρκ. 1.4*). Σε αυτές ανήκει και η θεοπνευστία και ερμηνεία των Γραφών. Ο όρος *αρχές* δεν φαίνεται να σχετίζεται με τις αγγελικές εξουσίες του Κολ. 1, 16. Βλ. Ramelli, Origen, 245 κε.

⁴¹ Πρβλ. Α.Ν. Μιτσίδου (επιμ.), *Ωριγένους, Περί Αρχών κατά την αναμετάφρασιν εις την Ελληνικήν υπό του Αρχιμ. Ιππολύτου Μιχαηλίδου εκ της μεταφράσεως εις την λατινικήν του Πρεσβυτέρου Τυράννου Ρούφου*, Λευκωσία 2004.

⁴² Το έργο μετέφρασε και ο Ιερόνυμος το 398 μ.Χ. για να πλήξει το κύρος του Ωριγένη. Η μετάφραση αυτή δε διασώθηκε.

⁴³ Πρβλ. τη δημοσίευση χωρίς μνεία του συγγραφέα: Ο Ωριγένης ως Ερμηνευτής των Αγίων Γραφών κατά τους Αγίους Πατέρας και Διδασκάλους της Εκκλησίας Βασίλειον τον Μέγαν και Γρηγόριον τον Θεολόγον, *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΙΒ' ΤΕΥΧΟΣ (1885) 529-543, ΙΓ (1886) 1-18, ΙΔ (1887) 49-62, ΙΕ 97-110, ΙΣΤ 193-211, ΙΖ 241-255.

⁴⁴ Κατά Κέλσον 3.20. Στη Φιλοκαλία, το τέταρτο κεφάλαιο επιγράφεται: *περί σολοικισμού και εὐτελοῦς φράσεως τῆς Γραφῆς σημειώνονται τα εξής: ἴσως γὰρ εἰ κάλλος και περιβολὴν φράσεως, ὡς τὰ παρ' Ἑλλήσι θαναζόμενα, εἶχεν ἡ γραφή, ὑπένοησεν ἂν τις οὐ τὴν ἀλήθειαν κεκρατηκέναι τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν ἐμφαινόμενην ἀκολουθίαν και τὸ τῆς φράσεως κάλλος ἐψυχαγωγηκέναι τοὺς ἀκρωμένους, και ἠπατηκὸς αὐτοὺς προσειληφέναι* (24-25).

⁴⁵ Τίμ. 28C 3-5 Ιώσ. Κατά Απίωνος 2.224. Ιουστ. Β' Απολ. 10.6 κε. Σημειωτέον ότι σύμφωνα με το Μτ. 23, 15 το ίδιο αποτυχημένο ήταν και η προπαγάνδα των Φαρισαίων: *Ὅναι ὑμῖν, γραμματεῖς και Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι περιάγετε τὴν θάλασσαν και τὴν ξηρὰν ποιῆσαι ἓνα προσήλυτον, και ὅταν γένηται ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλοτέρου ὑμῶν*.

εγχείρημα εφαρμογής της Πολιτείας του) δεν κατάφερε να εμπνεύσει τις ψυχές των ξένων λαών: *πάσα δὲ Ἑλλάς καὶ βάρβαρος ἢ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἡμῶν ζηλωτὰς ἔχει μυρίους, καταλιπόντας τοὺς πατρῷους νόμους καὶ νομιζομένους θεοὺς, τῆς τηρήσεως τῶν Μωσέως νόμων καὶ τῆς μαθητείας τῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγων· καίτοιγε μισουμένων μὲν ὑπὸ τῶν τὰ ἀγάλματα προσκυνούντων τῶν τῶ Μωσέως Νόμῳ προστιθεμένων, καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ δὲ πρὸς τῶ μισεῖσθαι κινδυνεούντων τῶν τὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγον παραδεξαμένων* (4.1.1). Στο σημείο αυτό εντυπωσιάζει το γεγονός ότι ο χαλκέντερος ερμηνευτής δεν ομιλεί μόνο για διάδοση του λόγου του Ιησού Χριστού αλλά και του Νόμου του Μωσέως. Όπως διαπιστώσουμε, όμως, αμέσως μετά, ο Ωριγένης δεν υπονοεί φυσικά την Τορά, όπως αυτή αναγιγνώσκεται *μυθικότερον*, δηλ. κατά γράμμα από τη Συναγωγή, αλλά όπως ερμηνεύεται χριστολογικά κατά Πνεύμα⁴⁶ από την Εκκλησία, οπότε αποκαλύπτεται η αλήθεια (Κατά Κέλσον 2.5).

β) την κάθετη εκπλήρωση των προφητειών πρώτα των **καινοδιαθηκικών** (Μτ. 7, 22· 10, 18⁴⁷) και κατόπιν των παλαιοδιαθηκικών. Οι τελευταίες προέρχονται και από τις τρία μέρη της Π.Δ.: την Πεντάτευχο (Γέν. 49· Δτ. 32, 21), τους Προφήτες (Ωσ. 3, 4· Ησ. 7, 14· Μιχ. 5, 2· Δν. 9) και τα Αγιόγραφα (Ψ. 44, 71· Ο'· Ιώβ 3, 8). Η επιδημία του Ιησού είναι αυτή που καθιστά κατανοητή τη θεοπνευστία της Π.Δ. (το *ἔνθεον καὶ τὸ πνευματικὸν τοῦ Μωσέως Νόμου*: πρβλ. Κατά Κέλσον 1.45), αφού κατεξοχήν Αυτόν προφητεύει⁴⁸: *Ὁ δὲ μετ' ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς ἐντυγχάνων τοῖς προφητικοῖς λόγοις, παθὼν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀναγινώσκειν ἴχνος ἐνθουσιασμοῦ, δι' ὧν πάσχει πεισθήσεται οὐκ ἀνθρώπων εἶναι συγγράμματα τοὺς πεπιστευμένους ἡμῖν εἶναι Θεοῦ λόγους. Καὶ τὸ ἐνυπάρχον δὲ φῶς τῶ Μωσέως Νόμῳ, καλύμματι ἐναποκεκρυμμένον, συνέλαμψε τῇ Ἰησοῦ ἐπιδημία περιαιρεθέντος τοῦ καλύμματος καὶ τῶν ἀγαθῶν κατὰ βραχὺ εἰς γνῶσιν ἐρχομένων, ὧν σκιὰν εἶχε τὸ γράμμα. Ὅταν, συνεπῶς, ὁ ἀναγνώστης μελετᾷ τα κείμενα με ἐπιμέλεια καὶ προσοχῇ δε γνωρίζει απλῶς εγκεφαλικά ἀλλὰ **πάσχει ἴχνος ἐνθουσιασμοῦ**. Βιώνει ἔτσι μια ἀποκάλυψη χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ ἀνέβει μυστικιστικά καὶ ἐκστατικά σὲ τρεῖς ἢ ἐπτὰ ουρανοὺς ἐνῶ, διακρίνοντας τὸ φῶς ποὺ ἐνυπάρχει στὰ λόγια τῆς Γραφῆς, κατανοεῖ ὅτι αὐτὰ εἶναι λόγοι Θεοῦ (πρβλ. Κατά Κέλσον 6.5)⁴⁹. Ὅπως θὰ τονίσει καὶ στο Κατά Κέλσον ἡ μελέτη τῶν θεόπνευστων κειμένων με τὴν συνδρομὴ τῆς σοφίας, τῆς δυνάμεως καὶ τῆς χάριτος τοῦ Λόγου ἀλλὰ καὶ ἐνὸς μυσταγωγοῦ (6.23) τελικὰ οδηγεῖ στὴν ευσέβεια, ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ὁποίας ἐδράζονται ὅλες οἱ ἀρετές (3.46). Ἐτσι τὰ Εὐαγγέλια λειτουργοῦν ἐπιπλέον θεραπευτικά οδηγώντας στὴν ἠθικὴ τελείωση (1.64· 3.46). Οἱ ἴδιοι οἱ προφῆτες ταυτόχρονα με τὰ οράματα θεραπεύθηκαν, ὅπως ὁ λεπρός στο Μτ. 8, 3 (5.56).*

⁴⁶ Ακριβῶς ἡ ἐνότητά τῶν δύο Διαθηκῶν βασιζέται στο γεγονός ὅτι τὶς ἐνέπνευσε τὸ ἴδιο Πνεῦμα ἢ ὁ Λόγος.

⁴⁷ Πρόκειται γιὰ τὸ διωγμὸ τῶν ἀποστόλων Του ἀλλὰ καὶ τὴν Κρίση.

⁴⁸ Ἐνα ἀπὸ τὰ τεκμήρια τῆς ἀλήθειας τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ὅτι στο Πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ εκπληρώνονται προφητεῖες τῆς Π.Δ., ἐνῶ ἀντιστρόφως δε συμβαίνει κάτι ἀντίστοιχο στο πρόσωπο τοῦ Μωσέως: *Οὐδὲν δὲ ἤττον ὁμολογήσατε τὸ μὴ ἔχειν δεῖξιν περὶ Μωϋσέως καὶ ἀκούσατε τὰς περὶ Ἰησοῦ ἀποδείξεις ἀπὸ τοῦ Νόμου καὶ τῶν προφητῶν. Καὶ τὸ παράδοξόν γε· ἐκ τῶν περὶ Ἰησοῦ ἀποδείξεων ἐν Νόμῳ καὶ προφήταις ἀποδείκνυται ὅτι καὶ Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται ἦσαν προφῆται τοῦ Θεοῦ (1.45.22-27).*

⁴⁹ Εἰδὼ ὁ Ω. στρέφεται ἐμμέσως πλὴν σαφῶς ἐναντίον τῶν οκνηρῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἴσως ἐδῖναν ἀφορμὴ καὶ στον Κέλσον νὰ τοὺς κατηγορεῖ ὅτι ἐφαρμόζουν τὸ *μὴ ἐξέταξε ἀλλὰ πίστευσον* (1. 9). Πρβλ. Ι. Παναγοπούλου, *Ἡ Ἑρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὴν Ἐκκλησία τῶν Πατέρων. Οἱ τρεῖς πρώτοι αἰῶνες καὶ ἡ ἀλεξανδρινὴ παράδοση ὡς τὸν πέμπτο αἰῶνα Ι*, Ἀθήνα: Ἀκρίτας, 1991, 251. Στὴ σελ. 253 σημειώνονται τὰ ἐξῆς: *Τὸ γράμμα τῆς Γραφῆς ἐπενεργεῖ ἀνεπαισθήτως κατὰ τρόπο μυστικὸ στὴν ψυχὴ τοῦ πιστοῦ καὶ με τὴν ψιλὴ ἀνάγνωση ἀκόμα κι ἀν δὲν καταλαβαίνει ἀπολύτως τίποτε (Ομ. Ἰησ. Ν. 20). Χρειάζεται ὁμως καὶ ἡ γνήσια πίστη. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ὑπογραμμίζει καὶ ὁ Κλήμης στους Στρωματεῖς (6.126).*

Στη συνέχεια λαμβάνει αφορμή από τη συμπαντική Πρόνοια (στην οποία επίσης αναγνωρίζει την ίδια ενέργεια του Θεού, όπως και στην Οικονομία⁵⁰) για να αναχθεί στο γεγονός ότι και στη Γραφή υπάρχουν βαθύτερες έννοιες του γράμματος, της σάρκας της Γραφής: *ἀλλ' ὥσπερ οὐ χρεοκοπεῖται ἡ Πρόνοια διὰ τὰ μὴ γινωσκόμενα παρὰ τοῖς γε ἅπαξ παραδεξαμένοις αὐτήν καλῶς, οὕτως οὐδὲ ἡ τῆς Γραφῆς θειότης διατείνουσα εἰς πᾶσαν αὐτήν, διὰ τὸ μὴ καθ' ἑκάστην λέξιν δύνασθαι τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν παρίστασθαι τῇ κεκρυμμένῃ λαμπρότητι τῶν δογμάτων ἐν εὐτελεῖ καὶ εὐκαταφρονήτῳ λέξει ἀποκειμένη.* «ἔχομεν γὰρ θησαυρὸν ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα λάμψη ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ νομισθῇ εἶναι ἐξ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων» (Β' Κορ. 4, 7).

Στο δεύτερο κεφάλαιο τού *Περὶ Αρχῶν* αναφέρεται καταρχάς στις τρεις κατηγορίες αντιπάλων που έχει ν' αντιμετωπίσει: α) οι πρώτοι είναι οι Ιουδαίοι, οι οποίοι δεν πιστεύουν στον Ιησού ως Χριστό διότι δεν εκπληρώθηκαν δι' Αυτοῦ εκείνες κατεξοχήν οι προφητείες που προέβλεπαν την απελευθέρωση και το δοξασμό τού ἔθνους τους, το οποίο μετά τη σταύρωση του Ιησού (Μτ. 27, 25) υπέστη επανειλημμένα τη συντριβή, με αποκορύφωμα την ισοπέδωση του «πυρήνα» της αγιότητας, της Ιερουσαλήμ και του μοναδικού για τους Ιουδαίους Ναού: *Οἱ τε γὰρ σκληροκάρδιοι καὶ ἰδιῶται τῶν ἐκ περιτομῆς εἰς τὸν Σωτῆρα ἡμῶν οὐ πεπιστεύκασι, τῇ λέξει τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν κατακολουθεῖν νομίζοντες, καὶ αἰσθητῶς μὴ ὁρῶντες αὐτὸν κηρύξαντα αἰχμαλώτοις ἄφεσιν μηδὲ οἰκοδομήσαντα ἦν νομίζουσιν ἀληθῶς πόλιν εἶναι τοῦ Θεοῦ μηδὲ ἐξολοθρεύσαντα ἄρματα ἐξ Ἐφραΐμ καὶ ἵππον ἐξ Ἱερουσαλήμ⁵¹.* β) Οι δεύτεροι είναι εκείνοι οι αιρετικοί (οι Γνωστικοί) που διακρίνουν τον ατελή και ουκ αγαθό δημιουργό Θεό, ο οποίος κτίζει κακά (και συνεπώς δεν εκπληρώνει το στωικό ιδεώδες της απάθειας) από τον τελειότερο Θεό που κατήγγελε ο Σωτήρας. Από τον πρώτο θεωρούν ότι προέρχονται οι παλαιδιαθηκικές Γραφές, ενώ κατασκευάζουν και μύθους που αφορούν στη δημιουργία των ορατών και αοράτων: *καὶ ἅπαξ ἀποστάντες τοῦ Δημιουργοῦ, ὃς ἐστὶν ἀγέννητος ὁ μόνος Θεός, ἀναπλασμοῖς ἑαυτοῦς ἐπιδεδώκασι, μυθοποιῶντες ἑαυτοῖς ὑποθέσεις, καθ' ἃς οἴονται γεγονέναι τὰ βλεπόμενα, καὶ ἕτερα ἅτινα μὴ βλεπόμενα, ἅπερ ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἀνειδωλοποίησεν⁵².* γ) Υπάρχουν και εκείνοι οι οποίοι ενώ φρονούν ότι δεν είναι κάποιος μείζων του Δημιουργοῦ, τον θεωρούν εντελώς άδικο και απηνή, δίνοντας προφανώς μεγάλη σημασία στη μερική και τελική Κρίση. Και όπως συνοψίζει: *αἰτία δὲ πᾶσι τοῖς προειρημένοις ψευδοδοξιών καὶ ἀσεβειῶν ἢ ἰδιωτικῶν περὶ Θεοῦ λόγων οὐκ ἄλλη τις εἶναι δοκεῖ ἢ ἡ Γραφή κατὰ τὰ πνευματικὰ μὴ νενοημένη, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ψιλὸν γράμμα ἐξειλημμένη. Διόπερ τοῖς πειθομένοις μὴ ἀνθρώπων εἶναι συγγράμματα τὰς ἱεράς βίβλους, ἀλλ' ἐξ ἐπιπνοίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος βουλήματι τοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ταύτας ἀναγεγράφθαι καὶ εἰς ἡμᾶς ἐληλυθέναι, τὰς φαινομένας ὁδοὺς ὑποδεικτέον, ἔχομενοις τοῦ κανόνος τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ διαδοχὴν τῶν ἀποστόλων οὐρανίου Ἐκκλησίας (4.2.2).*

⁵⁰ Κατὰ Κέλσον 4.14

⁵¹ Στο σημείο αυτό απορίας άξιον είναι το γεγονός ότι ο Ωριγένης δεν αναφέρεται σε εκείνους τους Ιουδαίους (και δη της Αλεξάνδρειας) που ερμήνευαν τη Γραφή αλληγορικά.

⁵² Δε μνημονεύει ο Ωριγένης *απόκρυφες βίβλους*, όπως αυτές που στηλιτεύει ο Μέγας Αθανάσιος έναν αιώνα κατόπιν στη 39^η εορταστική επιστολή του (στ. 16).

Συνεπώς ο Ωριγένης ασπάζεται τη βασική ερμηνευτική αρχή της αρχέγονης Εκκλησίας· την αποδοχή του κανόνα πίστεως αυτής (Εκκλησίας)⁵³ ο οποίος διακηρύσσει (όπως αποδεικνύεται από την προηγούμενη συνάφεια) την τριαδικότητα του Θεού και άλλες αποκεκαλυμμένες αλήθειες. Στο σημείο αυτό είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι ο Ωριγένης δεν πραγματεύεται τις αρχές ερμηνείας των Γραφών στην αρχή του *Περί Αρχών* έργου του, όπως θα έκανε ένας συστηματικός Θεολόγος ή πολύ περισσότερο κάποιος ο οποίος διακηρύσσει το *sola Scriptura*. Παρότι στα πρώτα τρία κεφάλαια του έργου στηρίζεται στη μαρτυρία των Γραφών, εντούτοις συστηματικά ασχολείται με τη θεοπνευστία και την ερμηνεία της Γραφής στο τέλος, θεωρώντας προφανώς ότι η ορθή δόξα περί Θεού, Χριστού, Αγ. Πνεύματος, ανθρώπου οδηγεί στην εμβάθυνση των Γραφών και τη σύλληψη των νοημάτων αυτών.

Επιπλέον δεν θεωρεί ότι τα χωρία της Γραφής έχουν τετραπλή έννοια⁵⁴, αλλά ότι άλλα (χωρία) χρήζουν κατά λέξιν ερμηνείας και άλλα αλληγορίας⁵⁵. Τη δυνατότητα αυτού του είδους της ερμηνείας δεν την εδράζει στη διάκριση μεταξύ ενός οντολογικού Κόσμου των Ιδεών και ενός άλλου εικονικού των αισθήσεων σκεπτόμενος πλατωνικά, αλλά στο γεγονός ότι η αλληγορία τεκμαίρεται από την ίδια τη Γραφή⁵⁶ και εφαρμόζεται ήδη από τον Παύλο και μάλιστα τρεις φορές στην Α' Κορ., όπου ήδη στην αρχή σημειώνεται: *λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τῇ ἀποκεκρυμμένῃ, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν* (2, 7-8)⁵⁷. Πρόκειται για τα χωρία Α' Κορ. 9, 9-10 (*βοῦν ἀλοῶντα* Δτ. 25, 4· πρβλ. Φίλων, *Νόμων* 1.260· *Αποικ.* 89-93)· 10, 4 (*πνευματικὴ πέτρα* Ξ. 17, 6· *Αρ.* 20, 11· πρβλ. *Νόμ.* 2.86· Φίλων, *Τῶν τοῦ Δοκησισόφου Κάιν* 115-118)· 10, 11 (*ταῦτα δὲ τυπικῶς συνέβαινεν ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν*

⁵³ Αξιοσημείωτο βέβαια είναι ότι ομιλεί για ουράνια Εκκλησία. το ερώτημα που προκύπτει είναι μήπως άραγε θέλει εμμέσως πλην σαφώς να ασκήσει κριτική στην τοπική Εκκλησία; Σχετικά με τον Κανόνα Πίστεως ως ερμηνευτικής αρχής βλ. M. Reiser, *Bibelkritik und Auslegung der Heiligen Schrift*, Tübingen: Mohr 2007, 43-46.

⁵⁴ Περίπου δύο αιώνες μετά τον Ω., ο μαθητής του αγ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, αγ. Ιωάννης Κασσιανός (360-435 μ.Χ.), ο οποίος ασκήτευσε στην Αίγυπτο επί δέκα έτη, και ο Γρηγόριος ο Μέγας έναν αιώνα αργότερα (540-604) συνέτειναν στο να παγιωθούν στη Δύση οι εξής τέσσερις ερμηνευτικές «αρχές»: α) η ιστορική ή κατά γράμμα (π.χ. *Ιερουσαλήμ*), β) η αλληγορική ή χριστολογική (*Ιερουσαλήμ* = *Εκκλησία Χριστού* Ψ. 45 [46], 4-5), γ) η τροπολογική ή ανθρωπολογική (*Ιερουσαλήμ* = *ανθρώπινη ψυχή* Ψ. 146 [147], 1-2. 12) και δ) η αναγωγική ή εσχατολογική (*Ιερουσαλήμ* = *επουράνια Πόλη* Γαλ. 4, 26). Η κατά γράμμα αφορά στο παρελθόν, η ηθική στο παρόν και η αναγωγική στο μέλλον. *Littera gesta docet, quid credas allegoria Moralis quid agas, quo tendas anagogia* -Το γράμμα διδάσκει ό,τι έχει γίνει. Η αλληγορία ό,τι πρέπει να πιστευθεί. Η ηθική έννοια του γράμματος, ό,τι πρέπει να γίνει. Η αναγωγική (sc: μυστική ή εσχατολογική), ό,τι πρέπει να γίνει αντικείμενο ελπίδας. Βλ. Reiser, *Bibelkritik*, 139-145.

⁵⁵ Στο επίλογο του τετάρτου βιβλίου *Περί Αρχών* επί τη βάσει και της παραβολής του κρυμμένου θησαυρού (Μτ. 13, 44) θεωρεί ότι όλη η Γραφή αλληγορεί/τροπολογεί.

⁵⁶ Επί τούτου προσκομίζει τα χωρία *Ιω.* 2, 6 (γάμος της Κανά ανά *μετρητάς δύο ἢ τρεῖς*), Παρ. 22, 20-21 (*σὺ δὲ ἀπόγραψαι αὐτὰ σεαυτῷ τρισσῶς εἰς βουλὴν καὶ γνώσιν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου*) αλλά και από τον Ποιμένα (Όραμα 2.4.3), που εκλαμβάνει προφανώς ως κανονικό κείμενο: *Γράψεις οὖν δύο βιβλαρίδια καὶ πέμψεις ἐν Κλήμεντι καὶ ἐν Γραπτῇ πέμψει οὖν Κλήμης εἰς τὰς ἔξω πόλεις ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται Γραπτῇ δὲ νουθετήσῃ τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς σὺ δὲ ἀναγνώσῃ εἰς ταύτην τὴν πόλιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν προϋσταμένων τῆς ἐκκλησίας*. Εντυπωσιάζει το γεγονός ότι ο Ωριγένης προσκομίζει χωρία, τα οποία δεν φαίνεται από τη σημειολογία της συνάφειας να έχουν αλληγορική σημασία. Ταυτόχρονα δεν χρησιμοποιεί ως επιχειρήματα τη *Θεωρία της Παραβολής*, που διατυπώνει ο ίδιος ο Ιησούς στο Μκ. 4, 10-11, ούτε το γνωστό, συχνά από τον ίδιο επαναλαμβανόμενο, χωρίο Β' Κορ. 3, 6, το οποίο, όμως, δεν αφορά στην ερμηνευτική μέθοδο της Α.Γ. αλλά στην εποχή προ και μετά Χριστόν. Θα μπορούσε επίσης να επικαλεστεί τις *παροιμίες* του *Ιω.* (10, 6. 16, 25. 29) ή το χωρίο *Αποκ.* 11, 8.

⁵⁷ Σχετικά με τη σύγχρονη ερμηνεία του συγκεκριμένου χωρίου αλλά και των λοιπών της Α' Κορ. βλ. τα σχόλια στους συγκεκριμένους στίχους στο Υπόμνημα του W. Schrage, *Der erste Brief an die Korinther*, EKK 7, Zürich: Benzinger 1991.

αίωνων κατήνηκεν)⁵⁸. Προφανώς οι Έλληνες Κορίνθιοι είχαν εξοικειωθεί σε αυτού του είδους την ερμηνεία από τον αλεξανδρινό Απολλώ, τον οποίο είχαν σε τόση υπόληψη ώστε να δημιουργηθεί και μερίδα με το όνομά του (Α΄ Κορ. 1, 12). Ο συγκεκριμένος Ιουδαίος διακρινόταν για τη χάρη στο λόγο (Πρ. 18, 27) όντας δυνατός ἐν ταῖς Γραφαῖς (και μάλιστα στη χριστολογική ερμηνεία) και ζέων τῷ πνεύματι (Πρ. 18, 24-25 πρβλ. εὐτόνως 18, 28). Θεωρώ έτσι ότι ιδίως στα πρώτα κεφάλαια της Α΄ Κορ., όπου ο Παύλος προτάσσει έναντι της Σοφίας τον Σταυρό του Ιησού που βιώνει μυστηριακά και υπαρξιακά, πιθανόν πρέπει να αναζητηθεί ο απόηχος μιας αλεξανδρινής θεολογίας και χριστολογίας.

Η διάκριση τριών νοημάτων (σαρκική, ψυχική και πνευματική ερμηνεία) η οποία τελικά συμπτυκνώνεται σε δύο (σωματικό και πνευματικό) αιτιολογείται από τον Ωριγένη διττώς: από την «ρητορική» προσαρμογή του κειμένου στην πνευματική «ηλικία»-ωριμότητα και την ικανότητα πρόσληψης του αναγνώστη, που διακρίνεται σε τρεις ή πέντε βαθμίδες (Κατά Κέλσου 4. 16, 18)⁵⁹. Ο ίδιος ο άνθρωπος συνίσταται ἐκ σώματος και ψυχῆς και πνεύματος (4.2.4). Σε άλλα έργα του η διττή σημασία των χωρίων της Γραφῆς τεκμαίρεται με το φως που ενυπήρχε στα μιάτια του μεταμορφωθέντος Κυρίου, αλλά και την ίδια τη φύση του λόγου η οποία αναγνωρίζει τη φωνή (λέξη ή νόημα), το σημαινόμενο ή νόημα (ότι αντιλαμβάνεται ο ακροατής) και το εντυγχάνον πράγμα, την έσχατη αλήθεια του. Η λέξη είναι σωματική ενώ το σημαινόμενο και το υποκείμενο είναι νοητά (Κατά Κέλσου 2. 69)⁶⁰.

Προκειμένου ο αναγνώστης να αναζητήσει ένα βαθύτερο μήνυμα παρεμβάλλονται στα κείμενα πράγματα τα οποία είναι είτε σκανδαλώδη είτε αδύνατα είτε παράλογα: Ἄλλ' ἐπέπερ, εἰ δι' ὄλων σαφῶς τὸ τῆς νομοθεσίας χρήσιμον αὐτόθεν ἐφαίνετο καὶ τὸ τῆς ἱστορίας ἀκόλουθον καὶ γλαφυρόν, ἠπιστήσαμεν ἂν ἄλλο τι παρὰ τὸ πρόχειρον νοεῖσθαι δύνασθαι ἐν ταῖς Γραφαῖς, ὠκονόμησέ τινα οἶονεὶ σκάνδαλα καὶ προσκόμματα καὶ ἀδύνατα διὰ μέσου ἐγκαταταχθῆναι τῷ Νόμῳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵνα μὴ πάντῃ ὑπὸ τῆς λέξεως ἐλκόμενοι τὸ ἀγωγὸν ἄκρατον ἐχούσης, ἦτοι ὡς μηδὲν ἄξιον Θεοῦ μανθάνοντες, τέλεον ἀποστῶμεν τῶν δογμάτων, ἢ μὴ κινούμενοι ἀπὸ τοῦ γράμματος μηδὲν θειότερον μάθωμεν (4.2.9)⁶¹.

Στην τρίτη ενότητα του *Περὶ Αρχῶν* στα κείμενα που χρήζουν βαθύτερης ερμηνείας (διείσδυση επέκεινα του σώματος ή ενδύματος και καλύμματος της Γραφῆς), κατατάσσει την Προστορία (Γέν. 1-11) και εκείνα τα χωρία που αναφέρονται σε γάμους, παιδοποιίες και πολέμους. Είναι αυτά τα οποία, όπως ήδη προαναφέραμε, κατεξοχήν σκανδαλίζαν τους εθνικούς λογίους (4.2.7-8). Ταυτόχρονα σε αλληγορική ερμηνεία υπόκεινται και τα βιβλία τῆς Κ.Δ.: τα *Ευαγγέλια*, τα

⁵⁸ Άλλα χωρία όπου εφαρμόζεται η αλληγορική μέθοδος είναι για τον Ωριγένη τα Γαλ. 4, 21-24 (Αγαρ-Σάρρα)- Κολ. 2, 16-17- Εβρ. 8 (ναός επουράνιος – επίγειος).

⁵⁹ Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος (Ομιλ. 2. 48) επισημαίνει ότι υπήρχε στους Εβραίους νόμος που απαγόρευε σε ανθρώπους κάτω των είκοσι πέντε ετών να διαβάζουν συγκεκριμένα βιβλία της Α.Γ. Τέτοιο ήταν το *Άσμα Ασμάτων*, που συνιστά το αποκορύφωμα της τριλογίας *Παροιμίες-Εκκλησιαστής-Άσμα*.

⁶⁰ Παναγοπούλου, *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφῆς*, 248, 259.

⁶¹ Στα *Ψευδοκλημένεια* (Ομιλία Γ΄. 45) διατυπώνεται η άποψη ότι στη Γραφή ανευρίσκονται *διάβολοι φωναί τοῦ τὸν οὐρανὸν κτίσαντος Θεοῦ και ἐναντία*, οι οποίες δε γράφτηκαν από προφητικό χέρι, αφού ο Νόμος δόθηκε προφορικά στον Μωυσή, καταγράφηκε μετά το θάνατό του και χάθηκε πολλές φορές. Επί τη βάσει του Γέν. 49, 10, επισημαίνεται μάλιστα ότι χωρίς τη διδασκαλία του Ιησού είναι αδύνατο να προσεγγίσει κάποιος τη διδασκαλία που σώζει.

αποκεκαλυμμένα στον Ιωάννη και οι επιστολές των Αποστόλων (καθολικές και παύλειες). Από τα Ευαγγέλια επιλέγει τη σκηνή του τελευταίου πειρασμού του Ιησού που αναφέρεται στην επίδειξη όλων των βασιλείων της γης (Μτ. 4, 8-11). Κατόπιν παραθέτει παραδείγματα που αποδεικνύουν το **άλογο** (βρώση γυπών Λευ. 11, 14 Δτ. 14, 13, την ποινή στα απερίτμητα Γέν. 17, 14) αλλά και το **αδύνατο** (τραγέλαφος ως καθαρή θυσία Δτ. 14, 5, εφαρμογή Σαββάτου Έξ. 16, 29, όπου και μνημονεύει την ιουδαϊκή ερμηνεία - Χαλαχά) που ενυπάρχει στη νομοθεσία του Μωυσέως, αλλά και στα Ευαγγέλια (μηδένα κατά την όδον άσπάσησθε Λκ. 10, 4 **δεξιά σιαγών τύπτεσθαι** 6, 29· *εί δέ ό όφθαλμός σου ό δεξιός σκανδαλίζει σε, έξελε αυτόν και βάλε από σου*· Μτ. 5, 29· 18, 9· πρβλ. Α΄ Κορ. 7, 18 [μη έπισπάσθω]). Εν συνεχεία προκειμένου να μην θεωρηθεί ότι αμφισβητεί την ιστορικότητα εν γένει όλων των γεγονότων που περιγράφει η Γραφή διευκρινίζει τα εξής: *Ταύτα δέ ήμιν πάντα εΐρηται ύπερ του δείξαι ότι σκοπός τή δωρουμένη ήμιν θεία δυνάμει τας ιεράς Γραφάς έστιν ούχι τά ύπό τής λέξεως παριστάμενα μόνα έκλαμβάνειν, ένίοτε τούτων όσον επί τω ρήτω ούκ άληθών αλλά και άλόγων και αδυνάτων τυγχανόντων, και ότι προσύφανται τινα τή γενομένη ιστορία και τή κατά τό ρήτον χρησίμω νομοθεσία. ίνα δέ μη ύπολάβη τις ήμάς επί πάντων τούτο λέγειν, ότι ούδεμία ιστορία γέγονεν, έπει τις ού γέγονε, και ούδεμία νομοθεσία κατά τό ρήτον τηρητέα έστιν, έπει τις κατά τήν λέξιν άλογος τυγχάνει ή αδύνατος, ή ότι τά περι του Σωτήρος γεγραμμένα κατά τό αίσθητόν ούκ άληθεύεται, ή ότι ούδε μίαν νομοθεσίαν αυτού και έντολήν φυλακτέον· λεκτέον ότι σαφώς ήμιν παρίσταται περί τινων τό τής ιστορίας είναι άληθές, ως ότι Αβραάμ έν τω διπλω σπηλαίω έτάφη έν Χεβρών και Ισαάκ και Ιακώβ και έκάστου τούτων μία γυνή, και ότι Σίκιμα μερίς δέδοται τω Ιωσήφ, και Ιερουσαλήμ μητρόπολις έστι τής Ιουδαίας, έν ή ώκοδόμητο ύπό Σολομώντος Ναός Θεού, και άλλα μυρία. πολλω γάρ πλειονά έστι τά κατά τήν ιστορίαν άληθενόμενα τών προσυφανθέντων γυμνω πνευματικω (4.3.4.1-4). Ως μη επιδεχόμενα αλληγορικής εξήγησης στοιχεία μνημονεύει κατεξοχήν χωρία που σχετίζονται με την ηθική: το Δεκάλογο, τις έντολές του Ιησού κατά τους Μακαρισμούς σχετικά με την ορκωμοσία και τη μοιχεία (Μτ. 5, 34. 28) αλλά και τις παραινέσεις του Παυλου (Α΄ Θεσ. 5, 14). Απαραίτητη προϋπόθεση για κάθε ερμηνευτή είναι η επιμελής και βασανιστική έρευνα των χωρίων της Γραφής επί τη βάσει της συνάφειας (context) και των παραλλήλων αυτής προκειμένου αυτός να εξιχνιάσει από τών όμοίων φωνών τόν πανταχοϋ διεσπαρμένον τής Γραφής νοϋν του κατά τήν λέξιν αδυνάτου [...] πάσα μέν έχει τό πνευματικόν, οϋ πάσα δέ τό σωματικόν· πολλαχοϋ γάρ έλέγχεται αδύνατον όν τό σωματικόν. Διόπερ πολλήν προσοχήν συνεισακτέον τω εύλαβω έντυγχάνοντι ως θείους γράμμασι ταϊς θείαις βίβλοις, ών ό χαρακτήρ τής νοήσεως τοιοϋτος ήμιν φαίνεται (4.3.5).*

Επί τη βάσει ότι εκτός τού κατά σάρκα Ισραήλ υπάρχει ο κατά Πνεύμα (Ρωμ. 9, 6· Μτ. 15, 24), αυτός που θεάται πραγματικά τον Θεό με το νου, και της ύπαρξης της άνω ελευθέρας Ιερουσαλήμ (Εβρ. 12, 22-23), ο Ωριγένης επιχειρεί να τεκμηριώσει το γεγονός της μετενσάρκωσης. Ακόμη και τα γεγονότα που περιγράφει η *Καινή Διαθήκη* συνιστούν τύπο όσων θα βιώσουμε στα τελικά Έσχατα.

Από τα ανωτέρω αλλά και από τις ερμηνευτικές απόψεις του Ωριγένη που συλλέγονται στη *Φιλοκαλία*, συμπεραίνουμε τα εξής:

- 1) Τα βιβλία της Αγίας Γραφής εκλαμβάνονται ως μία ενότητα, ως μία Βίβλος. Εμφαντικά αυτή παρομοιάζεται με το **Σύμπαν** αφού και τα δύο μεγέθη οφείλονται στην Πρόνοια, στον Λόγο του Θεού, η παρουσία του οποίου τεκμηριώνεται και με εμφανή αλλά και με μυστηριώδη σημεία. Στον επίλογο του Στο σημείο αυτό αποδεικνύεται η συνάφεια μεταξύ κοσμολογίας και ερμηνευτικής θεολογίας. Η θετική αξιολόγηση του Κόσμου οδηγεί τον

ερμηνευτή σε εκτίμηση καταρχάς της σάρκας της Γραφής αλλά ταυτόχρονα και σε έρευνα του μυστηρίου του βάθους της: *ὁ ποιήσας τὰ βλεπόμενα δέδωκε καὶ τὰ μὴ βλεπόμενα. Οὕτω δὲ ἔχει συγγένεια ἔχει τὰ βλεπόμενα καὶ τὰ μὴ βλεπόμενα...* Προκειμένου ν' αποδοθεί η ενότητα και η αρμονία της Γραφής χρησιμοποιείται επίσης το παράδειγμα του μουσικού οργάνου: Σημειώνει ο χαλκέντερος Ωριγένης σχετικά με τον ειρηνοποιό του Μτ. 5, 9: *Ὡς γὰρ αἱ διάφοροι τοῦ ψαλτηρίου ἢ τῆς κιθάρας χορδαί, ὧν ἑκάστη ἰδίον τινα φθόγγον καὶ δοκοῦντα μὴ ὅμοιον εἶναι τῷ τῆς ἑτέρας ἀποτελεῖ, νομίζονται τῷ ἀμουσῶ καὶ μὴ ἐπισταμένῳ λόγον μουσικῆς συμφωνίας διὰ τὴν ἀνομοιότητα τῶν φθόγγων ἀσύμφωνοι τυγχάνειν· οὕτως οἱ μὴ ἐπιστάμενοι ἀκούειν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς ἀρμονίας οἶονται **ἀνάρμοστον εἶναι τῇ Καινῇ τὴν Παλαιάν**, ἢ τῷ Νόμῳ τοῦς Προφήτας, ἢ τὰ Εὐαγγέλια ἀλλήλοις, ἢ τὸν Ἀπόστολον τῷ Εὐαγγελίῳ ἢ ἐαυτῷ ἢ τοῖς ἀποστόλοις. ἀλλ' ἔλθων ὁ πεπαιδευμένος τὴν τοῦ Θεοῦ μουσικὴν, σοφός τις ἐν ἔργοις καὶ λόγοις τυγχάνων, καὶ διὰ τοῦτο χρηματίζων ἂν Δαυιδ, ὃς ἐρμηνεύεται ἰκανὸς χειρὶ, ἀποτελέσει φθόγγον μουσικῆς Θεοῦ, ἀπὸ ταύτης μαθὼν ἐν καιρῷ κρούειν χορδὰς νῦν μὲν νομικὰς νῦν δὲ συμφώνως αὐταῖς εὐαγγελικὰς, καὶ νυνὶ μὲν προφητικὰς, ὅτε δὲ τὸ εὐλογον ἀπαιτεῖ, τὰς ὁμοτονούσας ἀποστολικὰς αὐταῖς, οὕτω δὲ καὶ ἀποστολικὰς εὐαγγελικαῖς. **ἐν γὰρ οἶδεν τὸ τέλειον καὶ ἡρμοσμένον ὄργανον τοῦ Θεοῦ εἶναι πᾶσαν τὴν Γραφήν, μίαν ἀποτελοῦν ἐκ διαφόρων φθόγγων σωτήριον τοῖς μανθάνειν ἐθέλουσι φωνὴν, καταπαύουσαν καὶ κωλύουσαν ἐνέργειαν πᾶσαν πονηροῦ πνεύματος**, ὡς κατέπαυσεν ἡ Δαυιδ μουσικὴ τὸ ἐν τῷ Σαουλ πονηρὸν πνεῦμα καὶ πνίγον αὐτόν. ὁρᾷς οὖν καὶ τρίτως εἰρηνοποιὸν τὸν ἐπομένως τῇ Γραφῇ καὶ βλέποντα τὴν εἰρήνην πάσης αὐτῆς καὶ ἐμποιοῦντα ταύτην τοῖς ὀρθῶς ζητοῦσι καὶ γνησίως φιλομαθοῦσιν. Ἀπὸ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ ἐξαίρεται ἡ θεραπευτικὴ ἀξία τῆς ἀνάγνωστος τῆς Γραφῆς γι' αὐτοὺς που ερευνοῦν ορθά και ἔχουν γνήσια φιλομάθεια. Ἢδη επισημάνθηκε ὅτι ἡ μελέτη τῆς Βίβλου προκαλεῖ ἐπιπλέον ἶχνος θεοπνευστίας στον αναγνώστη της, ὁ ὁποῖος συνειδητοποιεῖ καὶ τὸ φῶς που υποκρύπτεται στις περικοπές τῆς Π.Δ.*

- 2) Το ὅτι οἱ Γραφεῖς συνιστοῦν μία ἐνότητα συνεπάγεται ὅτι τὸ ἐπιπόλαιον καὶ τὸ πρόχειρον υπερβαίνονται ὅταν ληφθεῖ ὑπόψιν τὸ γεγονός ὅτι τὰ χωρία τῆς ἔχουν σωματικὴ καὶ πνευματικὴ σημασία. Τὴν τελευταία (σημασία) υποσημαίνουν κατεξοχὴν ἐκεῖνα (τὰ χωρία) τὰ ὁποῖα σχετίζονται με σκανδαλώδη ἢ παράλογα πράγματα. Το ὅτι τὰ χωρία τῆς Γραφῆς ἔχουν διπλὴ ἢ τριπλὴ σημασία αὐτὸ ἀνταποκρίνεται στὴ διαφοροτικὴ πνευματικὴ ωριμότητα τῶν ἀκροατῶν που ἀπευθύνεται. Σε κάθε περίπτωση ὁ ἀποστολικὸς κανόνας πίστεως ἢ παραδόσεως συνιστᾷ τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεση ἐρμηνείας τῆς Α.Γ.

Προκειμένου να «ανα-γνωσθεῖ» ορθά η Γραφή, ὁ μελετητῆς τῆς χρειάζεται τὰ ἐξῆς στοιχεῖα:

- 1) τὴν διὰ τῆς **ευχῆς** ἐπίκληση τῆς θείας Χάριτος (Φιλοκαλία 13.4.3) που ἐνέπνευσε καὶ τοὺς συγγραφεῖς καὶ συγκρότησε τὰ διαφορετικὰ βιβλία τῆς Α.Γ. καὶ κατεξοχὴν τὴν Παλαιά καὶ τὴν Καινὴ Διάθηκη σε ἕνα ἐνιαῖο «σῶμα».
- 2) τὴ βασανιστικὴ **ἐρευνα τοῦ κειμένου** προκειμένου ὁ ἀναγνώστης νὰ διακρίνει τι ἀπὸ αὐτὰ που λέγονται εἶναι δυνατόν νὰ συμβεῖ (ἄρα καὶ πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ κατὰ γράμμα) καὶ τι ἀδύνατον (ἄρα πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ κατὰ πνεῦμα). Σε αὐτὸ τὸ στάδιο ἀνήκει ἡ φιλολογικὴ (γραμματικὴ καὶ συντακτικὴ) ἀνάλυση τῶν λέξεων καὶ τῶν ρητορικῶν τρόπων που χρησιμοποιοῦνται στὸ συγκεκριμένο χωρίο ἀλλὰ καὶ στα παράλληλα αὐτοῦ στὴν Α.Γ., καθὼς ὁ Ωριγένης ἀσπάζεται τὴ ραββινικὴ ἀρχὴ ὅτι ἡ Γραφή ἐρμηνεύεται διὰ τῆς Γραφῆς (πρβλ. Ὅμηρον ἐξ Ὁμήρου⁶²).

⁶² Κ.Ι. Μπελέζου, Χρυσόστομος καὶ Ἀπόστολος Παῦλος. Ἡ Χρονολογικὴ Ταξινόμηση τῶν Παύλειων Ἐπιστολῶν, Ἀθήνα: Διήγηση 2005, 82.

3) την αναζήτηση του *ιδιώματος τῶν προσώπων τῆς θείας Γραφῆς*, δηλ. *τὸ λέγον πρόσωπον ὃ τί ποτέ ἐστι, καὶ τὸ πρὸς ὃ ὁ λόγος ὁποῖον, καὶ πότε τὸ λέγον ἐπαύσατο πρόσωπον* (Φιλοκαλία 7.1). Η προσήλωση του Ωριγένη στην ιστορική και φιλολογική κριτική, η οποία είχε μακρά παράδοση στην Αλεξάνδρεια, τον οδήγησε στη συλλογή και σύν-ψη των χειρογράφων της Π.Δ. (πρβλ. *Εξαπλά*) αλλά και σε ταξίδια στην Παλαιστίνη προκειμένου να διαπιστώσει εάν ο Ιωάννης ο Βαπτιστής έδρασε στη Βηθανία ή στη Βηθαβαρά (*Υπόμν. Ιω. 6, 40-41*). Παρομοίως τον βασάνισε η απάντηση στο ερώτημα γιατί η εξέλιξη των γεγονότων τῆς ιστορικής πορείας του Ιησού μετά τη Βάπτιση διαφοροποιείται στο *Κατὰ Ιωάννη* από τους Συνοπτικούς (ό.π. 10, 3)

4) τη συνδρομή της έξωθεν κατά κόσμον σοφίας (Φιλοκαλία 13), την οποία πρέπει να νυμφευθεί όπως ο Αβραάμ την Άγαρ πριν τη Σάρρα και όπως σύλησαν οι Εβραίοι το θησαυρό της Αιγύπτου κατά την Έξοδό τους προκειμένου να κατασκευάσουν την Κιβωτό και το Ναό τους. Πρόκειται για *τὰ οἶονεῖ εἰς χριστιανισμὸν δυνάμενα γενέσθαι ἐγκύκλια μαθήματα ἢ προπαιδεύματα, καὶ τὰ ἀπὸ γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας χρήσιμα ἐσόμενα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν γραφῶν διήγησιν· ἴν', ὅπερ φασὶ φιλοσόφων παῖδες περὶ γεωμετρίας καὶ μουσικῆς, γραμματικῆς τε καὶ ῥητορικῆς καὶ ἀστρονομίας, ὡς συννερίθων φιλοσοφία, τοῦθ' ἡμεῖς εἴπωμεν καὶ περὶ αὐτῆς φιλοσοφίας πρὸς Χριστιανισμὸν* (15)⁶³.

4. Παρατηρήσεις στο Υπόμνημα της Προς Ρωμαίους

Ὡς «παράδειγμα» εφαρμογῆς τῆς ωριγενικῆς ερμηνευτικῆς ἐπιλέξαμε τὴν *Προς Ρωμαίους* ὄχι μόνον διότι ἀποτελεῖ μίαν «συστηματικὴν» καὶ ὄχι αντιρρητικὴν καταγραφήν τῆς θεολογίας τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν ἀλλὰ διότι ἰδιαίτερα στα τρία πρῶτα κεφάλαια ἀπηχεῖται ἡ *Σοφία Σολομώντος* (κεφ. 13-15) ποὺ συνδέεται ἰδιαίτερα με τὴν Αλεξάνδρεια. Τὸ Υπόμνημα τοῦ Ωριγένη στὴν *Προς Ρωμαίους* γράφτηκε στὴν Καισάρεια περὶ τὸ 242 μ.Χ. πρὶν τὴν συγγραφήν αὐτοῦ στὸ *Κατὰ Ματθαῖον*⁶⁴ ἐνῶ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ρουφίνου δυσκολευόταν κάποιος νὰ βρεῖ τὸ ἔργο ολοκληρωμένο (δεκαπέντε τόμοι) στὶς βιβλιοθήκες. Καὶ στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἐλάχιστα εἶναι τὰ πονήματα ποὺ ἐστιάζουν τὴν προσοχήν τους στὸ συγκεκριμένο ἔργο παρότι εἶναι γνωστὴ ἡ ἐκτίμησις ποὺ χαίρει ἡ *Προς Ρωμαίους* στὴ βιβλικὴ ερμηνευτικὴ⁶⁵.

Ὁ ἴδιος ὁ Ωριγένης θεωρεῖ ὅτι ἡ κατανόησις τῆς συγκεκριμένης ἐπιστολῆς προκαλεῖ δυσκολίες στὸν ερμηνευτὴ διότι πρῶτον ὁ λόγος τοῦ Παύλου εἶναι ἐν ὀρισμένοις σημείοις ἀσαφής ἢ ἐλλειπτικός ὅσον ἀφορᾷ στὴν *ἀκολουθία* καὶ στὴ *σύνταξη* καὶ δεύτερον διότι στὴν ἐπιστολή θίγονται πολλὰ προβλήματα καὶ μάλιστα μερικὰ ἐξ ἀφορμῆς ἰσχυρισμῶν αἰρετικῶν, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὅτι ἡ αἰτία τῶν πράξεων δὲν ἐγκεῖται ἐν αὐτεξούσιῳ καὶ στὴν κρίσιν ἀλλὰ ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκολουθεῖ ἡ προσευχὴ τοῦ ερμηνευτῆ γιὰ φωτισμό. Στὸ ἴδιο τὸ ὑπόμνημα προηγείται ἡ ἀκριβὴς

⁶³ Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὴ Σχολή τοῦ ἐν τῇ Καισάρειᾳ τῆς Παλαιστίνης, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός ἐν τῷ *Χαριστήριῳ*, ὁ φοιτητὴς σπούδαζε Ἑρμηνείαν τῆς Α.Γ. ἐφόσον προηγουμένως εἶχε ἀφομοιώσει τὴν Διαλεκτικὴν, τὰς «ιερέας» Φυσικὰς Ἐπιστήμας (Γεωμετρίαν καὶ Ἀστρονομίαν), τὴν Ἠθικὴν καὶ τὴν Φιλοσοφίαν.

⁶⁴ Χρήστου, *Πατρολογία* 839. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία Α'*, 418.

⁶⁵ Τὸ Υπόμνημα (*Commentarii in Epistulam ad Romanos*) ἔχει μεταφραστεῖ ἀπὸ τὴν Theresia Heither ἐν τῷ Γερμανικῷ τῷ 1992 ἐν τῇ σειρᾷ *Fontes Christiani*. (Zweispachige Neuausgabe christlicher Quellentexte aus Altertum und Mittelalter. Hrsg. von Norbert Brox, Wilhelm Geerlings, Gisbert Greshake, Rainer Ligner, Rudolf Schieffer. Freiburg: Herder 1990 κ.ε.). Ἡ μεταφράστια ἔχει ἐκπονήσει Διδακτορικὴ Διατριβὴ με θέμα *Translatio Religionis. Die Paulusdeutung des Origenes in seinem Kommentar zum Römerbrief* [BoBKG 16]. Köln 1990. Ἀποσπάσματα τοῦ ὑπομνήματος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ παραθέτει τὸ ἠλεκτρονικὸν ἠλεκτρονικὸν Thesaurus Linguae Graecae (TLG), CD ROM Πανεπιστήμιον Irvine California, βασιμμένο ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐν τῷ "Documents: The commentary of Origen on the epistle to the Romans" *Journal of Theological Studies* (1912) 210-224, 357-368. "Neue Fragmente aus dem Kommentar des Origenes zum Römerbrief" *Biblische Zeitschrift* (1928) 74-82.

φιλολογική ανάλυση των χωρίων (ερευνώντας τις διαφορετικές σημασίες κάθε όρου εντός της Α.Γ. [πρβλ. την ερμηνευτική ετχνική της διακειμενικότητας], επισημαίνοντας ρητορικά «σχήματα» [π.χ. υπερβατά], και κάνοντας μια παράφραση των λόγων του Παύλου για να εξαγάγει το σκοπό της συγγραφής), και έπεται η θεολογική: η κατάδυση στο πνεύμα των λεγομένων επί τη βάσει του Α' Κορ. 2, 12-16. Το τελευταίο εγχείρημα το δικαιώνει ο ίδιος ο Π. ο οποίος διά του Χριστού και του Πνεύματος που ενοικούν σε αυτόν ερμηνεύει αυθεντικά το Νόμο και τους Προφήτες.

1. Ήδη στην εισαγωγή του έργου του κάνει λόγο για εξέλιξη και πνευματική ωρίμανση στον ίδιο τον συγγραφέα των επιστολών, τον Παύλο. Έτσι ενώ στο Α' Κορ. 9, 27 ο Απόστολος των Εθνών εκφράζει αμφιβολία για τη δικαίωσή του (ἐγὼ τοίνυν οὕτως τρέχω ὡς οὐκ ἀδήλωσ, οὕτως πυκτεύω ὡς οὐκ ἀέρα δέρων· ἀλλὰ ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι (πρβλ. Φιλ. 3, 12-15· Β' Κορ. 4, 8-10), στο Ρωμ. 8, 37-39 (που γράφτηκε κατόπιν) διακηρύσσει τη βεβαιότητά του: ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωὴ οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχαὶ οὔτε ἐνεστῶτα οὔτε μέλλοντα οὔτε δυνάμεις οὔτε ὑψώματα οὔτε βάθος οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρὶσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Μέχρι σήμερα η διάκριση των παύλειων επιστολές (παρότι αυτές γράφτηκαν σε διάστημα ίσως και μιας δεκαπενταετίας) σε αυθεντικές και ψευδεπίγραφες βασίζεται εν πολλοίς σε μια λανθασμένη «στατική» θεώρηση του Παύλου, της σκέψης και της διατύπωσής του. Δεν λαμβάνεται επίσης υπόψη το χάρισμα που είχε ο απόστολος των εθνών να προσαρμόζεται στο ακροατήριό του (βλ. το ωριγενικό σχόλιο στο Ρωμ. 2, 24).

2. Σοβαρά επίσης πρέπει να ληφθεί και η πολυσημία των όρων (φαινόμενο ομωνυμίας) που χρησιμοποιεί ο απόστολος. Για παράδειγμα αναφορικά με τον όρο-«κλειδί» Νόμος (Φιλοκαλία 9.1) στην Προς Ρωμαίους η οποία απευθύνεται σε Ιουδαίους και εθνικούς ο ερμηνευτής ζητήσαι χρή ποσαχῶς ὁ νόμος λέγεται, καὶ μάλιστα παρὰ τῷ ἀποστόλῳ, ἵνα μὴ δόξη ἐναντιοῦσθαι ἐαυτῷ· ποτὲ μὲν «εἰ περιτέμνεθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει»· ποτὲ δὲ «περιτομὴν ὠφελεῖν ἐὰν νόμον τις πράσση». ἔστι οὖν νόμος: 1) καθ' ἓνα τρόπον ψιλὸν τὸ **Μωσέως γράμμα**, καθ' ὃ σημαίνονμενον εἴρηται τὸ «εἰ ἐν νόμῳ δικαιοῦθε τῇ χάριτος ἐξεπέσατε»· καὶ τὸ «ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν». 2) ἔστι καὶ ὁ **κατὰ πνεῦμα νόμος** κυρίως ὀνομαζόμενος, καθ' ὃ εἴρηται «ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγία». 3) ἔστι καὶ ὁ φυσικός, καθ' ὃ εἴρηται «ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ» καὶ τὰ ἐξῆς. 4) λέγεται νόμος **καὶ ἡ Μωσέως ἱστορία**, ὡς ὅταν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας φάσκη «λέγετέ μοι οἱ τὸν νόμον ἀναγινώκοντες τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, γέγραπται γάρ, Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν» καὶ τὰ ἐξῆς. 5) καλεῖ δὲ καὶ τὰ **προφητικὰ νόμον**, ὡς «ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χεῖλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ» ἐν Ἡσαΐα. 6) μήποτε δὲ **καὶ τὴν Χριστοῦ περὶ τῶν πρακτέων διδασκαλίαν** νόμον καλεῖ, ὡς ὅταν φάσκη «ἐαυτὸν μὴ ἄνομον εἶναι Θεοῦ ἀλλ' ἔννομον Χριστοῦ» (Σχόλιο στο Ρωμ. 2, 21). Έτσι το Ρωμ. 3, 21 μεταφράζεται ως εξής: νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου (φυσικῶν ἀφορμῶν) δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ Νόμου (= Πεντάτευχος) καὶ τῶν Προφητῶν⁶⁶. Όροι οι οποίοι χρησιμοποιούνται συχνά με διττή ερμηνεία είναι

⁶⁶ Ἐμαρτυρεῖτο δὲ αὕτη, ὡσπερ ὑπὸ τῶν προφητικῶν λόγων ἐξ Αγίου Πνεύματος αἰνιγματωδῶς εἰρημένων, καὶ ὑπὸ τοῦ προφήτου Μωσέως Νόμου. Καὶ μὴ θανάσης εἰ δύο σημαίνονμενα τοῦ ἑνὸς ὀνόματος τοῦ νόμου ἐν τῷ αὐτῷ παρείληπται τόπῳ· εὐρήσομεν γὰρ ταύτην τὴν συνήθειαν καὶ ἐν ἄλλαις γραφαῖς· οἷον «οὐχ ὑμεῖς λέγετε ἔτι τετράμηνος ἔστιν καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; ἐπάρατε τοῦ ὀφθαλμοῦ ὑμῶν καὶ θεάσθε τὰ χώρα ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸ θερισμὸν ἦδη». Δις γὰρ ἐκεῖ ὁ θερισμὸς ὀνομασθεῖς, κατὰ μὲν τὸ πρότερον ἐπὶ τὸν σωματικὸν ἀναφέρεται, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἐπὶ τὸν πνευματικόν. Εἶπερ δὲ ὁ αὐτὸς νόμος παρείληπται κατὰ τινὰς, εἰ μὲν χωρὶς νόμου πεφανέρωται οὐχ ὑπὸ νόμου μαρτυρεῖται, εἰ δὲ ὑπὸ νόμου μαρτυρεῖται οὐ χωρὶς τοῦ νόμου πεφανέρωται.

οι εξής: Ισραήλ, Ιουδαίος, περιτομή, θάνατος, πνεύμα. Η *ομωνυμία* συνδέεται και με τη δεκτικότητα του αναγνώστη, αφού κατά την ερμηνεία πρέπει να μείνει απολύτως σεβαστή και η ελευθερία του Θεού αλλά και αυτή του ανθρώπου⁶⁷.

3. Η δικαιοσύνη/δικαίωση του Θεού, η οποία ήδη από τον Λούθηρο προβλήθηκε ως η συμπύκνωση του παύλειου κηρύγματος, δεν εκλαμβάνεται από τον Ωριγένη νομικά αλλά χαρισματικά ως ένα πέρασμα από την εποχή του γράμματος στην εποχή του Πνεύματος που προσφέρει ασύλληπτες προοπτικές. Σχολιάζοντας το Ρωμ. 3, 21 σημειώνει τα εξής: *μείζων γάρ ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ τῶν φυσικῶν ἀφορμῶν, αἴτινες οὐκ εἰσὶν αὐτάρκειες πρὸς τὸ κατανοῆσαι δικαιοσύνην, οὐχ ἀπλῶς ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, οὗ τὰ δικαιούμενα κρίματα ἀνεξερευνητά ἐτι. διὸ νυνὶ χωρὶς νόμου πεφανέρωται ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ἧς διδάσκαλός ἐστιν ὁ Χριστός, ἐν μηδενὶ παραλαμβάνων εἰς παράστασιν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης τὸν τῆς φύσεως νόμον λογιζόμεθα οὖν πιστεῖ δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου. ὅτι δὲ ἀρκεῖ εἰς δικαίωσιν ὁ τῆς πίστεως νόμος καθόλου μηδὲν ἐργασάμενοις ἡμῖν, ἔχομεν δεῖξαι τὸν συσταυρωθέντα ληστήν τῷ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν ἀμαρτωλὸν γυναικᾶ τὴν κομίασαν ἀλάβατρον μύρου καὶ τᾶν παρὰ τὸν πόδα τοῦ Ἰησοῦ καὶ διαπραξαμένην ἅπερ ἀναγράφεται πεποιηκέναι. ἐξ οὐδενὸς γὰρ ἔργου ἀλλ' ἐκ τῆς πίστεως ἀφέωνται ταύτης αἱ ἀμαρτίαι, καὶ ἤκουσεν τὸ ἡπίστις σου σέσωκέν σε πορεύου εἰ εἰρήνην. ὅτι δὲ μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν ἀδικίας γενομένης ἀθετεῖ τὴν χάριν τοῦ δικαιοῦσαντος σαφῶς αὐτὸς ἐν τοῖς ἐξῆς παραστήσει. ἐγὼ δὲ οἶμαι, φησὶν, ὅτι καὶ τὰ πρὸ τῆς πίστεως ἔργα κἂν δοκῇ εἶναι δεξιὰ, ὡς μὴ ἐποικοδομηθέντα καλῶ θεμελίω τῇ πίστει, οὐ δικαιοῖ τὸν ποιήσαντα αὐτά.*

4. Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ λεγόμενη *Νέα Προοπτικὴ Θεωρήσεως τῆς Θεολογίας τοῦ Παύλου* (J. Dunn, K. Stendahl, E.-P. Sanders) ἔχει ανασκευάσει τὴν κλασικὴ «εἰκόνα» τοῦ Ιουδαϊσμοῦ τῶν μεσοδιαθητικῶν χρόνων ὡς μίας θρησκείας αυστηρᾶ καὶ αποκλειστικῆς νομικιστικῆς (ὅπως αὐτὴ που καθιερώθηκε ἀπὸ τὴ νεολουθηρανικὴ ερμηνεία καὶ τὸν R. Bultmann που επικαλεῖται ὁ υ.). Ταυτόχρονα με τὸ εσφαλμένο τῆς ερμηνείας τῆς περὶ δικαιοσύνης διδασκαλίας τοῦ Παύλου με νομικὴ ἔννοια ἀπὸ τὸν Αὐγουστίνου καὶ τὸν Λούθηρου, ἀνακάλυψε σχετικὰ πρόσφατα τὸ ἰουδαϊκὸ πλαίσιο στο ὁποῖο θεολογεῖ ὁ Παῦλος⁶⁸. Ὁ Ωριγένης, ὁ ὁποῖος διέθετε μὴ ζωντανὴ σχέση με τὴν εβραϊκὴ γλῶσσα καὶ τὴν ἰουδαϊκὴ ραββινικὴ νοσοτροπία δίνει μεγάλη σημασία στο Νόμο καὶ στὴ χριστολογικὴ τὴν προοπτικὴ⁶⁹. Ταυτόχρονα σε καμία περίπτωση δὲν σχετικοποιεῖ τὴν ἀλλαγὴ καὶ τὴν καινότητα που ἐπιφέρει στὴν ἱστορία (τὴν οἰκουμενικὴ καὶ τὴν προσωπικὴ) ἡ παρουσία τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, ὅπως ἀντιθέτει συμβαίνει με τοὺς εκπροσώπους τῆς προμνημονευθείσας *Προοπτικῆς*, οἱ ὁποῖοι ἀποφεύγουν τὸν ὄρο *Μεταστροφή* ἀναφορικὰ με τὸ γεγονός τῆς Δαμασκίου καθὼς θεωροῦν ὅτι ἀπλῶς ὁ Σαῦλος υιοθέτησε μὴ πῶς οἰκουμενικὴ ἰουδαϊκὴ τάση που εὐθυγραμμίζοταν με τὴν προφητικὴ ερμηνεία τῆς Τοῦρά.

Ἦδη ἡ σύγχρονη βιβλικὴ ἐρευνα μετὰ τὴν εγκατάλειψη τῆς μονομεροῦς ἐφαρμογῆς τῆς ἱστορικοκριτικῆς μεθόδου⁷⁰, ἐπανεκτιμᾶ καὶ τὴν πατερικὴ ερμηνευτικὴ γενικότερα καὶ ἐιδικότερα

⁶⁷ Theresia Heither, Einführung in den Römerbriefkommentar [βλ. ὑποσ. 64], 36.

⁶⁸ Βλ. ἐνδεικτικὰ Χ. Ατματζίδης, Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος. Σκιαγράφηση ἐνός τρόπου σωτηρίας κατὰ τὴν παύλεια θεολογία, ΔΒΜ 2007 35 (Αφιέρωμα: Δικαιοσύνη: Ἀπὸ τὴν Παλαιὰ στὴν Καινὴ Διαθήκη), 75-107.

⁶⁹ Theresia Heither, Einführung in den Römerbriefkommentar [βλ. ὑποσ. 64], 27-29.

⁷⁰ Βλ. Σ. Δεσπότη, *Ὁ Κώδικας τῶν Εὐαγγελίων. Εἰσαγωγή στα Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια καὶ Πρακτικὴ Μέθοδος Ερμηνείας τους*, Αθήνα: Ἄθως 2009, 380-2.

τις εξηγητικές θέσεις του Ωριγένη. Αναθεωρεί επίσης την άποψή της για την αλληγόρηση⁷¹ που απαντά ήδη στην ίδια την Α.Γ. της οποίας ο λόγος είναι και ιστορικός-εσχατολογικός αλλά και «μεταφορικός»-«συμβολικός», αφού αποσκοπεί στο να απεγκλωβίσει το ανθρώπινο πρόσωπο από τα δεσμά του χώρου και του χρόνου. Ταυτόχρονα αναζητείται το «μέτρο» το οποίο ανακάλυψαν οι Καππαδόκες Πατέρες και ο Ι. Χρυσόστομος. Αυτοί έχοντας σπουδάσει φιλοσοφία **και ρητορική** (την οποία ο Ωριγένης δεν εκτιμά)⁷² και ζώντας παράλληλα ασκητικά **αλλά και ευχαριστιακά** δεν παρασύρθηκαν από τους παράγοντες εκείνους που οδήγησαν τον χαλκέντερο ερμηνευτή σε κάποια σημεία στην υπερβολή (χαρακτήρας, κοινωνικοφιλοσοφικές συνθήκες της εποχής του, έμφαση στη φιλοσοφική τεκμηρίωση του Χριστιανισμού). Αυτή επέρχεται όταν ο ανθρώπινος λόγος κυριαρχήσει πάνω στην καρδιά και ταυτόχρονα πάψει να υφίσταται ο «ερμηνευτικός σταυρός» (crux), ο οποίος έχει και κάθετη προσέγγιση αλλά και και οριζόντια εσχατολογική προοπτική. Αυτό το Σταυρό υπερασπίζεται και ο ίδιος ο Π. αντιμετωπίζοντας στην Α΄ Κορ. τα «σπέρματα» της αλεξανδρινής θεολογίας που ίσως καλλιέργησε η μερίδα του Απολλώ.

---

⁷¹ Reiser, *Biblekritik*, 119.

⁷² Fürst, *Der junge Origenes*, 256.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη εδώ: <http://eclass.uoa.gr/modules/document/?course=SOCTHEOL105>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Σωτήριος Δεσπότης, 2015. Σωτήριος Δεσπότης. «Ερμηνεία και Ερμηνευτική της Καινής Διαθήκης. Ενότητα 1: Οι προϋποθέσεις της ερμηνευτικής τέχνης του Ωριγένη». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

<http://opencourses.uoa.gr/courses/SOCTHEOL6/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

